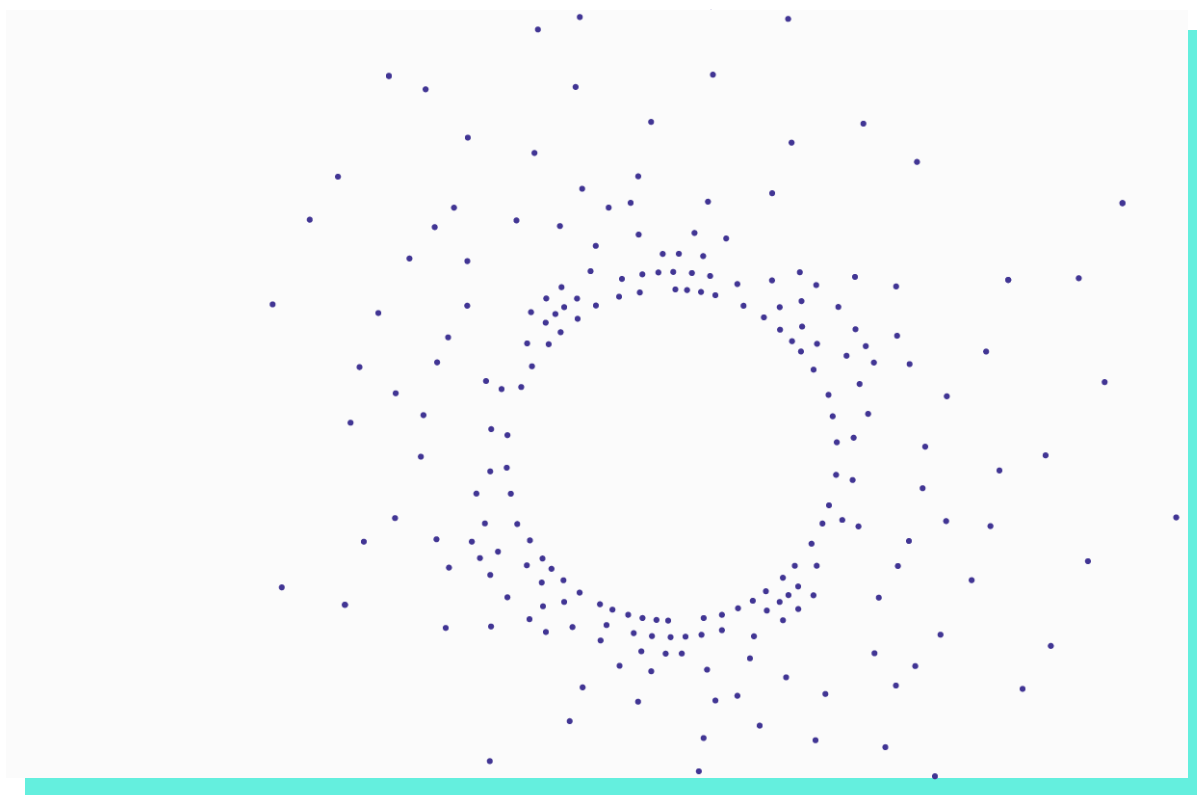

Likemannstjeneste i Stavanger

Samarbeid om oppfølging etter institusjonsbehandling for rusavhengighet

Trond Stalsberg Mydland og Aase Jeanette Kvanneid

Prosjekttittel: Likemannstjeneste i Stavanger. Samarbeid om oppfølging etter institusjonsbehandling for rusavhengighet

Prosjektnummer: 100990

Institusjon: NORCE Samfunn

Oppdragsgiver(e): Stavanger kommune / Helsedirektoratet

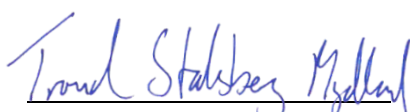
Gradering: Åpen

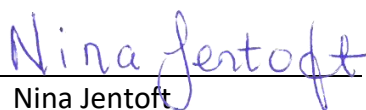
Rapportnr.: 3/2019

ISBN: 978-82-8408-007-9

Publiseringsmnd.: Mars 2019

Kristiansand, 08.03.2019

Trond Stalsberg Mydland
prosjektleder

Nina Jentoft
kvalitetssikrer

Kjersti Melberg
forskningsleder Velferd

©Kopiering er kun tillatt etter avtale med NORCE eller oppdragsgiver(e)

Innhold

Sammendrag	1
1. Innledning	3
2. Bakgrunn	5
3. Litteratur om likemannsarbeid	11
4. Metode	17
5. Struktur på likemannstjenesten	23
6. Erfaringer om likemannstjenesten	27
7. Samlede erfaringer	53
8. Konklusjon	57
9. Litteratur	58

Sammendrag

Prosjektet «Likemannstjeneste i Stavanger» har vært et forsøk med en ny samarbeidsmodell hvor tidligere rusavhengige har fungert som lønnet støtteperson (likemann/mentor) for andre rusavhengige som er i rehabilitering fra rusavhengighet. Modellen er bygget rundt bruk av erfaringskompetanse i rusfeltet, hvor likemann/mentor i kraft av sine erfaringer fra å selv bli rusfri, kan fungere som en likeverdig rollemodell for deltagerne i likemannstjenesten. Områder hvor deltagerne har hatt størst behov for støtte fra en likemann, har vært ved inkludering av deltager på rusfrie aktiviteter og i rusfrie nettverk, samt ved likemannens funksjon som støttespiller i møte med det offentlige tjenesteapparatet. Likemann fremstår dermed i denne modellen som en personlig og lavterskel «døråpner», en rollemodell og en støttespiller for deltagerne.

Likemennene i denne modellen har blitt rekruttert via A-larm, som er en nasjonal bruker- og pårørendeorganisasjon på rusfeltet. Kobling av tjenestebrukere (deltakere) og likemenn har vært gjort gjennom et samarbeid mellom en koordinator ansatt i A-larms likemannstjeneste og fagkonsulenter ansatt i de fire Helse- og sosialkontorene i Stavanger kommune.

Innhold og utforming av likemannstjenesten har vært videreutviklet gjennom treårsperioden modellen har vært under utprøving. Brukermedvirkning fra både deltakere, likemenn og bruker- og pårørende organisasjonen A-larm har stått sentralt i prosjektsamarbeidet i Stavanger. Det har også vært kontinuerlig dialog mellom partene i prosjektet – Stavanger kommune, A-larm og NORCE Samfunn – gjennom de tre prosjektårene.

Erfaringene fra prosjektet viser blant annet at likemannsordningen har hatt flere positive virkninger for deltakere, for de fire Helse- og sosialkontorene i Stavanger kommune, og for likemennene selv. Fagkonsulentene ved Helse og Sosialkontorene satte pris på tjenesten, og opplevde dette som et godt tilbud som kunne supplere deres arbeid. Deltagerne i tjenesten opplevde at likemann var en god støtte mot en mer samfunnsdeltagende hverdag.

Gjennom delt erfaring, kunne likemann også fungere som en «brobygger» og «tolk» for deltagerne i sine møter med helsetjenesten og, for deltagerne, i møtet med et «fremmedgjort» samfunn. Man kan si at likemannstjenesten dermed har bidratt til en økning i livskvalitet for deltagerne.

I tillegg så prosjektet en klar endring av likemennenes rolleutøving. Gjennom prosjektets modningsfaser, så man en tendens til at likemenn opplevde seg stadig mer trygge i sin rolle, og fremsto stadig mer orienterte mot et ordinært arbeid og studie-liv. Også innad i A-larm

har prosjektet gjennomgått ulike faser, spesielt med henhold til utviklingen av koordinatorrollen for prosjektet. Organiseringen innad i A-larm er dermed også sentral i modellen og for de resultatene en oppnår, hvilket vi kommer tilbake til senere i rapporten.

Prosjektet har også vist at det finnes flere forbedringsmuligheter når det gjelder informasjonsutveksling og samarbeid som det kan settes søkelys på om ordningen skal fortsette som i dag. Dette gjelder spesielt samarbeidet mellom A-larm og Helse og sosialkontorene, samt graden av informasjonsflyt og eksponering innad i Helse og sosialkontorene. Vi mener også å kunne argumentere for viktigheten av at denne tjenesten fortsetter å være lønnet arbeid for likemennene, og at dette er et viktig premiss om ordningen skal videreføres.

1. Innledning

Prosjektet «Likemannstjeneste i Stavanger» ble igangsatt på bakgrunn av et initiativ fra A-larm og avdeling Levekår (nå Helse og velferd) i Stavanger kommune våren 2015. Prosjektet innbefattet et samarbeid mellom A-larm, Stavanger kommune og NORCE Samfunn (tidligere Agderforskning). Prosjektet har pågått over tre år, og målet har vært at en skulle utvikle og prøve ut en ny samarbeidsmodell for å oppnå bedre oppfølging av personer som løslates fra fengsel¹, eller skrives ut fra institusjonsbehandling/døgnbehandling for rusavhengighet. Det ble ansatt likemenn fortløpende, ettersom det ble rekruttert deltakere i prosjektet.

Et utvalg personer i målgruppen har vært deltakere i prosjektet gjennom å motta oppfølging fra en lønnet likemann som har egenerfaring som sammenfaller med målgruppens behov. Nesten alle deltagere i prosjektet har mottatt en form for behandling fra spesialisthelsetjenesten i form av LAR, poliklinisk behandling og/eller døgnbehandling under prosjektperioden. Dette har variert mellom deltagere og over tid, men kan generelt illustreres av tilstanden ved prosjektslutt, hvor av 10 aktive deltagere er fire rekruttert før behandling, tre under behandling (hvorav en i LAR), og en etter døgnbehandling. En deltager var løslatt fra fengselsopphold, og en registreres under kommunale tjenester.

I løpet av prosjektperioden har begrepet «mentor» og «mentor i likemannstjenesten» i noe grad blitt brukt fra A-larm sin side for å skille tjenesten fra andre likemannsordninger (herunder skille rollen likemann i dette lønnete likemannsarbeidet fra annet ulønnet likemannsarbeid). I rapporten vil vi primært benytte oss av begrepet «likemann», men benytter begrepet «mentor» i de anledninger hvor intervjupersoner benytter dette begrepet. Vi ser også at betegnelsen «bruker» ofte benyttes av likemenn, deltagere og fagkonsulenter for å betegne målgruppen for dette prosjektet. Vi velger likevel å benytte betegnelsen «deltager», da personene er informanter i denne rapporten i kraft av å være deltager i likemannstjenesten. «Bruker» benyttes kun i direkte sitat.

Hovedinnhold i modellen er altså at deltakerne i prosjektet har fått oppfølging fra en likemann fra A-larm. A-larm er en nasjonal bruker- og pårørende organisasjon som jobber for åpenhet om rus og behandling. Ulike varianter av likemannstilbud og likemannstjenester har de siste årene utviklet seg til å bli en av A-larms hovedvirksomheter. Likemennene er personer som deler noe av den samme livserfaringen, i dette tilfellet at de har en tilbakelagt

¹ Prosjektet tok helt fra starten en prioritert dreining i retning målgruppen deltagere i rehabilitering fra rusavhengighet, og fasene før, under og etter institusjonsbehandling for rusavhengighet. Prosjektet og denne rapporten baserer seg derfor i all hovedsak på erfaringer i tilknytning til institusjonsbehandling for rusavhengighet, og i liten grad på erfaringer fra løslatelse fra fengsel.

rusproblematikk, samt erfaring med å komme i arbeid og aktivitet etter å ha vært utenfor ordinært arbeidsliv. Målet har vært at likemenn gjennom sine erfaringer kan gi deltakere enn opplevelse av å bli møtt med forståelse og likeverdighet. At likemann er tilgjengelig for deltaker hele døgnet har også vært et viktig siktemål.

Man har også hatt som mål at for flere av deltakerne vil det å bygge opp aktiviteter og sosialt nettverk utenfor rusmiljøet, være en av hovedutfordringene som likemannen kan hjelpe dem med. Deltakerne har mottatt denne tjenesten som et supplement til ordinær rusoppfølging via det offentlige tjenesteapparatet. Flere av dem har også mottatt offentlige stønader. Modellen legger også opp til at likemannen skal være en støttespiller og rådgiver for deltakeren i møtet med det offentlige tjenesteapparatet, og på den måten bidratt til en helhetlig oppfølging av deltakerne.

A-larm som organisasjon har fungert som koordinator mellom de ulike leddene i modellen. Selv om det var avklart hvilke parter som skulle delta i samarbeidet, var innholdet i modellen ikke ferdig utviklet ved prosjektstart. Selve prosjektet har nettopp handlet om systematisk utvikling og utprøving av modellen.

Det har vært forsket på dette prosjektet med utgangspunkt i et aksjonsforskningsdesign. Denne aksjonsforskningen har vært gjennomført av NORCE Samfunn (prosjektledelse og forskerkompetanse) i samarbeid med brukerorganisasjonen A-Larm (medforskning og erfaringskompetanse). Prosjektet har vært finansiert av Helsedirektoratet.

2. Bakgrunn

Stavanger kommune gjorde i november 2014 en kartlegging av rusmiddelmissbrukere som mottok kommunale tjenester. Denne kartleggingen ble gjennomført ved hjelp av kartleggingsverktøyet BrukerPlan. De som deltok i kartleggingen var fagkonsulenter ved de fire helse- og sosialkontorene, veilederne ved de fire NAV kontorene, ansatte ved lavterskeltilbudet for ungdom - K 46 og ansatte som jobber med brukere som mottar legemiddelassistert rehabilitering (LAR) ved Rehabiliteringsseksjonen².

I Stavanger kommune er det fagkonsulentene som jobber på helse- og sosialkontorene som har hovedansvar for kartlegging, utredning, motivering og oppfølging av rusmiddelavhengige og er koordinerende instans for individuell plan. NAV-kontorene har ansvaret for økonomisk og arbeidsrettet bistand til rusmiddelavhengige herunder økonomisk rådgivning, sosialhjelp, forvaltning av trygdeytelser, midlertidig bolig og kvalifiseringsprogram (KVP). Sett opp mot tidligere kartlegginger hadde det fra 2012 til 2014 vært en økning på 6 % i antall rusmiddelmissbrukere som mottok kommunale tjenester fra Stavanger kommune. Denne økningen gjorde at det dermed totalt sett var ca. 800 personer definert som rusmiddelmissbrukere i Stavanger kommune per 2014.

I forhold til funksjonsvurdering når det gjelder rusmiddelmissbruk er det 11 % som scoret på rødt, dvs. svært omfattende bruk av rusmidler, med svært alvorlige konsekvenser for daglig fungering. Videre er det 46 % som scoret på gult, dvs. de har et omfattende bruk av rusmidler med alvorlige konsekvenser, men bruken er innenfor visse grenser slik at brukeren i noen grad kan forutse og begrense de mest alvorlige konsekvensene. Til slutt var det hele 42% som scoret på grønt, dvs. de hadde noe bruk av rusmidler, men ikke slik at det gikk alvorlig ut over den daglige fungering.

Stavanger kommune ønsket med utgangspunkt i denne statistikken å samarbeide med bruker- og pårørendeorganisasjonen A-larm å prøve ut en ny metode for å kunne tilby de som er i behandling en mer helhetlig oppfølging. Gjennom en søknad rettet til fylkesmannen om tilskudd til å ta i bruk A-larms likemannstjeneste som supplement til tjenester fra Stavanger kommune, fikk leder for prosjektavdelingen i A-larm ansvaret for å utvikle strukturen for likemannstjenesten i Stavanger 2015.

«Likemannstjeneste i Stavanger» oppsto dermed som en *modellutprøving* hvor rusmisbrukere etter behandling skulle få støtte fra en likemann i ulike overgangsfaser, slik

² Fra prosjektsøknaden som ble utformet i fellesskap mellom Stavanger kommune, A-larm og NORCE Samfunn (Agderforskning).

som i forbindelse med utskriving fra fengsel/institusjon, i forbindelse med oppstart i arbeid/aktivitet, eller i forbindelse med å bygge opp nytt nettverk. Sentralt i denne metoden er at det har vært benyttet likemenn tilknyttet bruker- og pårørende-organisasjonen A-larm.

Prosjektet har gjennom hele perioden hatt fokus på praksisutvikling av ny måte å drive oppfølgingsarbeid overfor personer som har et rusmiddelproblem i Stavanger kommune. En viktig målsetting for dette har vært å øke kapasiteten i kommunens oppfølgingsarbeid gjennom større involvering av frivillig sektor og bruk av erfaringsbasert kunnskap.

Samarbeidsprosjektet mellom Stavanger kommune, A-larm og NORCE har hatt en tredelt prosjektledelse, som her forklares.

- En prosjektleder fra Stavanger kommune har hatt det overordnede prosjektlederansvaret for samarbeidsprosjektet på vegne av de tre samarbeidspartnerne.
- En prosjektleder fra A-larm har hatt ansvar for bidrag fra A-larm i prosjektet. Denne prosjektlederen er også leder av prosjektavdelingen i A-larm og har sittet i styringsgruppen, samt deltatt som medforsker i prosjektet.
- En prosjektleder fra NORCE har hatt ansvar for forskningsbidragene i prosjektet.

Prosjektleder fra A-larm hadde de to første prosjektårene også ansvaret for veiledninger av likemenn, et ansvar som ble overført til intern prosjektkoordinator fra A-larm siste år.

Personen som innehar stillingen i slutten av prosjektperioden er ikke den samme personen som hadde koordinatorstillingen ved oppstart av prosjektet. Siste året av prosjektperioden utgjorde koordinatorjobben i A-Larm en 50% stilling. Koordinator ved prosjektslutt kombinerer stillingen med en 50% stilling som erfaringskonsulent utenfor A-larm, og en 10% stilling i KORFOR.

Ved oppstart av prosjektet satte samarbeidspartnerne Stavanger kommune, A-larm og forskerne noen generelle målsettinger for utvikling og utprøving av modellen «Likemannstjeneste i Stavanger». Mot slutten av rapporten vil vi se nærmere på i hvilken grad disse målsettingene ble oppfylt:

1. Redusere risiko for tilbakefall under og etter utskriving fra spesialisthelsetjenesten
2. Styrke oppfølgingen rundt personer som har gjennomført behandling ved rusmestringsavdelingen i Stavanger fengsel
3. Tilby fleksibel og tilgjengelig oppfølging 24 timer i døgnet, 7 dager i uken
4. Fasilitere trygge overganger og tilby en mer sømløs og fleksibel oppfølging
5. Styrke utnyttelsen av erfaringsbasert kunnskap i samarbeid med profesjonell kunnskap i oppfølgingsarbeidet

6. Forbedre kontinuiteten i overgangen mellom behandlingslinjene
7. Styrke målgruppens mulighet til å ta i bruk sine egne erfaringer og ressurser for å endre egen livssituasjon og oppnå bedret livskvalitet

2.2 Hovedlinjer i prosjektets oppbygging

I forbindelse med behandling for rusavhengighet har et utvalg personer i målgruppen som er tjenestemottakere fra Stavanger kommune fått tilbud om å delta i prosjektet som et tilbud for å lette overgangen mellom behandlingslinjene og for å forebygge tilbakefall. Tilbudet har vært gitt som et tillegg til allerede eksisterende kommunale tjenester. A-Larm har videre kurset, ansatt og veiledet likemenn mens Stavanger kommune har frembrakt aktuelle tjenestebrukere som har kunnet tilbys en slik likemannsoppfølging. NORCE Samfunn har hatt ansvar for å tilrettelegge for aksjonsforskning, samt bistå med følgeforskning for å bidra til å utvikle, prøve ut og dokumenterer utviklingen av dette nye tilbudet i Stavanger kommune.

Erfaringsbasert kunnskap har også vært tatt inn i forskningsarbeidet gjennom medforskning fra A-Larm. Forskere har også gjennomført intervjuer med representanter fra ulike deler av prosjektet ved flere stadier i prosjektets utvikling. Medforskere har her bidratt til å videreutvikle forskningsmaterieil, som intervjuguide o.l. og i refleksjoner og analyser rundt forskningsdataene.

En slik anvendt og deltakelsesbasert forskning i tett nærhet til praksisfeltet er et sentralt premiss for aksjonsforskning. En viktig hensikt har vært å bidra til tiltaksutviklingen gjennom å fasilitere deler av utviklingsprosessen, samt synliggjøre og utvikle kunnskap om praksisfeltet underveis i utviklingen av tiltaket. Et av siktemålene for dette har vært å bidra til at samarbeidspartnerne skulle få bedre oversikt, og dermed økt forståelse for hvordan og hvorfor prosjektet har utviklet seg slik det har gjort underveis. Styringsgruppen, arbeidsgruppen og øvrige aktører har derved kunnet få et bedre grunnlag for å vurdere endringer underveis i prosjektperioden.

Et av utgangspunktene for prosjektet var at deltagerne i dette prosjektet skulle motta støtte fra en likemann til å utvikle motivasjon til å komme seg fra «gul sone» (moderat rusproblem) over i «grønn sone» (mindre alvorlig rusproblem) jf. kartleggingsverktøyet BrukerPlan. Men dette utgangspunktet måtte modifieres ut i prosjektet, ettersom A-larm ikke ville avslutte likemannstjenesten om deltagerne periodevis falt tilbake på «rød sone» (alvorlig rusproblem). Om lag halvparten av deltagerne totalt i prosjektet kan kategoriseres som tilhørende en gruppe som stadig har tilbakefall til «rød sone». En mer langsiktig tenkning i rusbehandling og oppfølging etter behandling ligger dermed bak denne likemannstjenesten. Bakgrunnen for dette var at Stavanger kommune mente

rehabiliteringsarbeidet for tidligere rusavhengige ikke har fungert godt nok, noe som også ble bekreftet av antall brukere som stadig falt tilbake til «rød sone». Dette behovet for en styrket oppfølging var også noe likemennene vi møtte i dette prosjektet ønsket å ta tak i, og de så seg selv som en ressurs i så måte.

Flere likemenn vi intervjuet, skisserte viktigheten av å ta tak i en nylig avruset person raskt etter/eller under behandlingsperioden på døgnbehandling var over, siden denne perioden ble regnet som spesielt kritisk. I tillegg har ensomhet og/eller mangel på rusfritt nettverk vært en uttalt indikator for å finne deltagere til likemannstjenesten. For mange av disse menneskene har rusmisbruket påvirket alle aspekter i hverdagen over lang tid, og således hatt en grunnleggende funksjon som vanskelig bare kan fjernes uten at man fyller hverdagen med noe annet. I tillegg kan det ta tid å bygge opp en ny identitet som er basert på andre ting enn å bryte med samfunnets normer og regler gjennom misbruk og kriminalitet. Mange rusavhengige gjennomgår dermed også en radikal form for identitetsskifte, hvor den personen man har vært over lang tid, nå skal transformeres til en person med et større rolleperatoar med andre krav (eksempelvis far, datter, tante, fotballspiller, arbeidstager, nabo). Disse økte kravene til sosial praksis kan virke både fremmedgjørende og skremmende, da mange mangler det andre ser på som grunnleggende ferdigheter i samfunnet.

I en slik rolle- og identitetsutvikling er sosiale nettverk og rollemodeller viktig. Og i likemannstjenesten er tanken at likemennenes bidrag kan ha en avgjørende betydning for å støtte opp under, motivere og utfordre deltageren i sine nye veivalg. Likemann vil komme inn som en rollemodell i nettopp denne kritiske fasen, som en person som selv har måttet gjennomgå mange av de samme krevende prosessene på veien mot en ny, og forhåpentligvis bedre, hverdag. Som en av fagkonsulentene uttalte det i et av intervjuene i dette prosjektet; *«Jeg er veldig positiv til det med likemann, de kan gjøre en stor forskjell for bruker. Brukerne vet ikke hvor de skal begynne vet du, men å få en partner, det er en av de tinga som kan gjøre den endringa»*.

Ved oppstart av prosjektet var det også særlig tre ting som ble vektlagt som en styrke med likemannsordningen. For det første handler det om *tilgjengelighet og fleksibilitet*. Likemennene sitter ikke *«bak lukka dør og pult»*. I motsetning til støtteapparatets oppfølgere er likemennene mobile og tilgjengelige utenom kontortid. Formålet med ordningen er at likemannen kan bli med deltakeren på kontorer, i møter og annet når det er behov for det.

For det andre er en likemann *ikke like emosjonelt tilknyttet som en pårørende*. En likemann vet hva det dreier seg om, og er i kraft av sin rolle og erfaring verken en «moralist» eller en som blir personlig skuffet eller såret skulle deltager bryte avtaler eller lignende. En likemann har heller ingen sanksjoneringsmuligheter. Likemannen kan f.eks. ikke inndra rettigheter

slik en representant for «systemet» kan, eller bryte kontakten, slik en pårørende kan. Derimot vet en likemann at det kan være en lang vei å gå, og at det krever stor innsats å komme «på rett kjøll». Og med sin erfaringskunnskap har hun eller han god mulighet til å bevisstgjøre deltakeren på hva som skal til. Fellesskapet om erfaringen kan derfor bidra til at det skapes en tillitsfull relasjon mellom likemann og deltaker.

For det tredje er en likemann *ofte bedre rustet enn andre til å oppdage det når personen strever*. Som det ble sagt i forbindelse med en gruppeveiledning av likemenn i dette prosjektet, så skal det «*en luring til for å avsløre en luring*». Dette gjør at likemenn er godt rustet til å komme i tidlig inngripen med et eventuelt problem, og forhindre at det får utvikle seg videre. Samtidig skal likemennene ha en rolle som støtteperson for deltakeren, og i denne rollen vil det også ligge stor grad av lojalitet til deltakeren som man skal følge opp.

3. Litteratur om likemannsarbeid

Vi går her gjennom noen hovedtrekk ved tre tematikker som prosjektet omhandler; likemannsarbeid, brukermedvirkning og samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor. Gjennomgangen er ikke ment å skulle være dekkende for alle trekk ved de tre tematikkene og feltet likemannsarbeid, men heller ment å gi en introduksjon til presentasjon av data og drøftingene som kommer i de neste kapitlene.

3.1 Likemannsarbeid

Her vil vi raskt gå igjennom hva likemannsarbeid betyr, og hvordan det kommer til uttrykk i denne konteksten. Likemenn er ikke offentlige ansatte, og skiller seg derfor fra eksempelvis erfaringskonsulenter. Organisert og lønnet likemannsarbeid er etter det vi kjenner til lite brukt innenfor rusarbeid utover de liknende tjenestene A-larm tilbyr i noen andre kommuner. En kartlegging tyder også på at det er liten kjennskap til og bruk av likemannsarbeid innenfor den spesialiserte rusbehandlingen (Torjussen 2014).

I kjølvannet av et økt fokus på *empowerment* og brukermedvirkning, har man særlig innenfor helse- og omsorgssektoren de senere år satt fokus på viktigheten av oppfølging som skjer utenfor tradisjonelle profesjonelle eller sektorielle rammer. Et eksempel er her likemannsarbeid, som blant annet omtales i Stortingsmelding 10 (2012-13), som «et viktig supplement til tilbudet i regi av helse- og omsorgstjenesten». I følge Stortingsmeldingen handler likemannsarbeid om «å dele erfaringer, praktisk kunnskap og følelsesmessige opplevelser»³. Likemannsarbeid nevnes også i positive ordelag i NOU'en *Innovasjon i omsorg*⁴.

En likemann er en person som er eller har vært i samme eller lignende livssituasjon som en selv, og som derfor har mulighet til å dele erfaringer om dette. Det finnes mange ulike likemannsordninger i Norge, og benyttes ved stadig flere typer sykdommer og livsproblematikk (Torjussen mfl. 2014). Begrepet «likemann» har til nå vært mest brukt innen funksjonshemmedes organisasjoner. Det finnes ingen klar definisjon av hva likemannsprinsippet er, og hva likemannsarbeid innebærer. Likemannsarbeidet er også under stadig utvikling, slik at innhold og organisering av dette arbeidet også vil være i endring.

³ Stortingsmelding nr. 10 (2012-13): *God kvalitet for trygge tjenester*. Kapittel 2.3.

⁴ NOU 2011:11: *Innovasjon i omsorg*. Kapittel 5.3., om medborgerskap.

En likemann i dette tilfellet er altså en person som har en erfaringskunnskap – ikke bare som rusmisbruker – men som en tjenestebruker i møte med et hjelpeapparat. Denne kunnskapen regnes som unik og essensielt annerledes enn den mer formaliserte kunnskap om «systemet», og likemannen representerer her også et «innenfra-perspektiv» som man ikke kan oppnå annet enn gjennom erfaring. I møtet med personer som er i en livssituasjon som likemannen har vært i selv, kan denne delte kunnskapen skape et verdifullt relasjonelt bånd. Som likemann vet man både noe om hvordan situasjonen kan oppleves, og hvordan situasjonen kan bedres. Likemenn kan derfor være en verdifull støtte, både emosjonelt og praktisk, for personer i krevende livssituasjoner.

I brukerorganisasjonen A-larm gis alle likemenn en opplæring som kvalifiserer dem som likemenn. Opplæringen gir kunnskap om ulike systemer og virkemidler, og supplerer den erfaringskunnskapen man allerede har. Dette kommer vi tilbake til i del 5. Likemannsarbeidet i A-larm, ser vi har som mye annet likemannsarbeid i Norge, fellestrekk med selvhjelpsgrupper. Med det tenker vi særlig på veiledningsgruppene som A-larm tilbyr til mentorer og deltakere i prosjektet.

Likemannsarbeid må likevel skilles fra både «selvhjelpsgruppe» og fra konseptet «brukermedvirkning». Brukermedvirkning defineres i Stortingsmelding nr. 34⁵ som at «de som berøres av en beslutning, eller er brukere av tjenester, får innflytelse på tjenestetilbud og utforming av tjenestetilbudet». Begrepet «brukermedvirkning» omfatter også de metoder og organisasjonsformer som på ulike nivåer skal bidra til at brukernes perspektiver og erfaringer preger utformingen av tjenesten. Brukermedvirkning i det offentlige tjenesteapparatet blir således et stadig viktigere virkemiddel for å bedre kvaliteten på tjenestene. Hvordan brukermedvirkning organiseres og i hvilket omfang den får i virksomheten, er også under stadig utvikling.

I dette prosjektet kan det hevdes at organisasjonen A-larm både representerer likemannsarbeid på noen områder, og brukermedvirkning i andre. A-larm tilbyr en likemannstjeneste overfor deltakerne i prosjektet, mens A-larm samtidig også representerer «brukerne» som brukerrepresentanter i prosjektets styringsgruppe og prosjektgruppe. Dette gjør at rollene som brukerrepresentant og rollen som representant for likemannstjenesten tidvis gått inn i hverandre. Eksempelvis har det nødvendigvis blitt gitt informasjon om likemannsarbeidet i styringsgruppen og prosjektgruppen.

Likemennene i prosjektet «Likemannstjeneste i Stavanger» er ansatt og lønnet i organisasjonen A-larm etter at de først har gjennomført tre kvalifiserende kurs, og deretter

⁵ Stortingsmelding nr. 34 (1996-97): *Resultater og erfaringer fra Regjeringens handlingsplaner for funksjonshemmede og veien videre.*

blitt plukket ut som å ha de etterspurte erfaringene og egenskapene som en deltaker i prosjektet har behov for. Denne koblingen gjøres gjennom et samarbeid mellom koordinator fra A-larm og fagkonsulenter ansatt i helse- og sosialkontor i Stavanger kommunes fire bydeler. Likemennene kan dermed anses som *medtjeneste-ytere* i denne konteksten. De skal gjennom sin erfaringskunnskap og oppfølging fungere som et supplement til de offentlige tjenestene (Andreassen 2009). Nedenfor vil vi kort skissere hvordan aspekter ved brukermedvirkning har inngått som sentralt element i prosjektet «Likemannstjeneste i Stavanger».

3.2 Brukermedvirkning i arbeid om rusavhengighet

Kommunene har et omfattende ansvarsområde innen rusfeltet, et ansvar som er nedfelt i *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester*⁶. Kommunene er også forpliktet til brukermedvirkning gjennom *Lov om pasient- og brukerrettigheter*⁷. Denne forpliktelsen gjelder forebygging, identifisering, kartlegging, behandling og oppfølging av personer med rus og/eller psykiske problemer. I tillegg har kommunen ansvar for behandling og oppfølging i samarbeid med spesialisthelsetjenesten.

Prosjektet «Likemannstjeneste i Stavanger» er et prosjekt hvor brukermedvirkning har foregått på flere nivåer, herunder på individplan, tjeneste- og organisasjonsplan og på systemplan. Brukermedvirkningen på systemnivået har særlig sprunget ut i fra bruker- og pårørendeorganisasjonen A-larm.

«Likemannstjeneste i Stavanger» er også et tverrfaglig samarbeid hvor brukermedvirkning er et viktig aspekt. Dette kommer frem ved at leder av A-larm inngår som prosjektleder for «Likemannstjeneste i Stavanger». Prosjektleder fra A-larm bidrar her med tre nyttige perspektiver for aksjonsforskningen. Leder har fagkompetanse (utdanning), erfaring fra ledelse i en brukerorganisasjon, samt egen brukererfaring. Dette gjør prosjektleder fra A-larm godt egnet til å bidra inn i prosjektets styrings- og prosjektgruppe som medforsker. Prosjektleder fra A-larm har også vært en støttespiller og veileder for prosjektkoordinator, og er samtidig med å forsterke den faglige kompetansen i A-larms likemannstjeneste. Koordinator har også brukererfaring, men dette er ikke et krav for stillingen.

Systemkunnskap handler om hvordan en får systemer til å samvirke (Myhra 2012). Et av argumentene for brukermedvirkning på systemnivå, er behovet for ulike typer kunnskap for å utvikle best mulig tjenester i den kommunale rusomsorgen. Ansatte i forvaltning og tiltaksapparatet kan ha god faglig kunnskap, samt kunnskap om det offentlige systemet

⁶ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30>

⁷ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63>

knyttet til rusomsorg. Denne kunnskapen er ervervet gjennom utdanning og klinisk praksis eller erfaring med oppfølgingsarbeid. En bruker av et system erfarer også systemet, men på en annen måte enn de som utformer og utøver innen for det. På tjeneste- og systemnivå handler brukermedvirkning likevel ikke om den enkeltes brukers personlige historie og erfaringer, men om brukerperspektivet på et mer generelt nivå. Brukermedvirkning på systemnivå handler dermed om brukernes mer generaliserte perspektiver. Her kan for eksempel representanter for brukergrupper bli involvert gjennom diskusjoner og innspill om hvordan tjenestene virksomhet, ordninger og organisering bør utformes. Ofte skjer denne formen for brukermedvirkning gjennom faste utvalg (Andreassen 2009, Myhra 2012, Torjussen m.fl. 2014).

På tjenestenivå innebærer brukermedvirkning at brukere eller representanter for brukerne inngår i et samarbeid med tjenesteapparatet ved utforming eller endring av behandlingstilbud og tjenester.

På individnivå, handler brukermedvirkning om den enkeltes rettigheter og mulighet til å påvirke sitt hjelpe- eller behandlingstilbud. På dette nivået er det legitimt at brukeren fremmer sine egne personlige interesser.

Økt brukermedvirkning gjenspeiler en demokratisk og humanistisk utvikling med sterkere vekt på individuelle og marginaliserte gruppers rettigheter. Samtidig er det fortsatt utfordringer knyttet til både holdninger og praksis i tjenesteapparatet når det gjelder reell brukermedvirkning blant rusavhengige (Askheim 2009, Torjussen m.fl. 2014). Mange personer med rusproblemer kan defineres som marginaliserte, ved at de ofte er lite representert på grunnleggende samfunnsareaer som arbeidsliv, i utdanningssystemet eller politiske organer. Når det gjelder å sikre brukermedvirkning innenfor rusfeltet i det offentlige tjenesteapparatet er det dermed fortsatt store utfordringer, på alle nivå.

Det kan videre hevdes at økt brukermedvirkning på ulike nivåer i det kommunale tjenesteapparatet, ikke bare henger sammen med demokratiske eller humanistiske argumenter. Omforminger i velferdsstaten og økonomiske innstramminger i kommunale rammer, er også noe av forklaringen på at brukere dras inn i større grad. Vi skal se raskt på denne utviklingen her.

3.2.1 Offentlig samarbeid med frivillige organisasjoner

Samarbeidet mellom offentlig og frivillig sektor er ikke nytt i seg selv, men samarbeidsformen har endret seg. Der det tidligere har vært et mer uformelt og tillitsbasert samarbeid, ser vi nå i økende grad at dette samarbeidet blir gjenstand for kontroll, gjennom formelle avtaler, kontrakter og resultatmåling.

De økte kravene kan føre til at frivillige organisasjoner må sentralisere og profesjonalisere virksomheten, noe som igjen kan gå på bekostning av organisasjonens relasjon til sine medlemmer. Likevel kan det også hende at endringene i velferdsstatens utforming kan føre til nye muligheter og et annet handlingsrom for de frivillige organisasjonene. Eksempler på slike nye muligheter ser vi om vi kikker nærmere på innovasjonsmulighetene dette prosjektet gir i offentlig sektor.

Prosjektet «Likemannstjeneste i Stavanger» kan sees på som en av mange former for nytenkning, eller *innovasjon* som foregår innenfor offentlig sektor generelt. Det finnes allerede en rekke forskningsprosjekter på ulike typer innovasjon innenfor offentlig sektor, og flere av dem er definert som innovasjon ut ifra lignende kriterier som dette prosjektet (Ringholm m.fl. 2011). I denne samarbeidsmodellen i Stavanger benytter kommunen likemannstjenesten fra en bruker- og pårørendeorganisasjon i frivillig sektor.

I tillegg er prosjektet nyskapende ved at det tilrettelegger for samarbeide mellom likemenn og offentlig sektor i oppfølging av personer med rusproblematikk. Dette representerer en samarbeidsstruktur som ikke har vært benyttet før når det gjelder denne målgruppen i Stavanger kommune, og er den sentrale innovasjonen i dette prosjektet. Det siste hovedpunktet støttes opp av at initiativtakerne til prosjektet selv oppfatter dette som en nyvinning. Intensjonen har altså vært å skape forbedringer i oppfølgingstilbudet rettet mot mennesker som er i behandling og rehabilitering for rusavhengighet. Den nye samarbeidsstrukturen har bidratt til dette, som en innovativ og nyskapende modell for samarbeid mellom frivillige brukerorganisasjoner og offentlig sektor på rusfeltet.

4. Metode

Forskningsdelen av prosjektet har vært todelt. For det første har aksjonsforskningstilnærmingen i prosjektet vært en del av utviklingen av selve modellen for likemannstjeneste i Stavanger. I tillegg har forskningsdelen i prosjektet hatt som formål å kartlegge hvilke erfaringer de ulike aktørene i modellen gjør seg. Denne rapporten fokuserer mest på sistnevnte. Og det er datamaterialet fra intervjuer med de ulike aktørene og deres erfaringer fra utprøvingen av den utviklede modellen for likemannsarbeid som vektlegges.

Flere av problemstillingene blir belyst i intervjuene med både deltakerne, likemenn og rådgivere. Vi benytter her datatriangulering, noe som bidrar til å sikre en bredere forståelse av et fenomen gjennom rikere datasett enn fra en kilde, eller ett perspektiv. Prosjektet anvender kvalitativ metode. En slik tilnærming kan bidra til å finne mønstre, presentere empiriske eksempler og dokumentere virkninger hos ulike aktører som inngår i studien. Måling av utbredelse, effektmålinger og årsaksforklaringer er ikke like sentralt. I et samarbeidsprosjekt som dette kan heller ikke forskningspartneren bidra med en uavhengig (ekstern) evaluering, og det har heller aldri vært målet for forskningsdelen i dette prosjektet.

Det har vært en viktig målsetning å finne ut hva som fungerer godt, og hvilke forhold som påvirker det velfungerende. Gjennom forskningen har vi ansett det viktig å kartlegge hvilke forventninger de ulike samarbeidspartnerne i prosjektet har, hvordan de opplever at samarbeidet dem imellom fungerer, hvilke kritiske faktorer og suksessfaktorer de kan identifisere fra sitt ståsted, hvordan prosjektet utvikler seg underveis, m.m. Data er innhentet gjennom løpende feltarbeid, gjennom individuelle intervjuer og fokusgruppeintervjuer med samarbeidspartnerne – deltakere, likemenn, representanter fra kommunen, representanter fra A-larm – på ulike tidspunkt i prosjektperioden. Tabellen på neste side oppsummerer de viktigste forskningsaktivitetene i prosjektet:

Tabell 1. Forskningsaktivitet i prosjektet.

Forskningsaktivitet	Anledninger/innhold	Antall/omfang
Deltakende observasjon	<ul style="list-style-type: none"> - Styringsgruppemøter - Prosjektgruppemøter, samarbeidspartnere - Veiledningsmøter/samlinger - Informasjonsmøter - Generelle prosjektaktiviteter - Kontakt med koordinator - Kontakt med prosjektleder/medforsker A-larm 	2-3 årlig 2-3 halvårlig 1-2 årlig 1-2 årlig Løpende Månedlig Ukentlig
Individuelle intervjuer	<ul style="list-style-type: none"> - Deltakere - Kommunale helse- og sosialkontor - Likemenn/Mentorer - Koordinatorer 	0 midtveis / 6 ved avslutning 1 midtveis / 4 ved avslutning 10 midtveis /10 ved avslutning 1 midtveis / 1 ved avslutning
Fokusgruppeintervjuer	<ul style="list-style-type: none"> - Likemenn - A-Larm 	2 2
Dokumentstudier	<ul style="list-style-type: none"> - Forskning relatert til samarbeidsprosjektet - Dokumenter, referater, beskrivelser fra/om samarbeidet - Informasjon, skjemaer, beskrivelser, kursmateriell, m.m. fra A-Larm 	Brukermedvirkning, samarbeid offentlig – frivillig sektor Div. fra samarbeidspartnerne Div. fra A-larm
Prosjektgruppearbeid	<ul style="list-style-type: none"> - Utviklingssamarbeid med prosjektleder/medforsker/koordinator - Samarbeidsmøter med Stavanger kommune, Helsehuset i Stavanger, mfl. 	Løpende 2-3 halvårlig

Forskningsdelen i prosjektet har blitt gjennomført av NORCE Samfunn (prosjektledelse) i samarbeid med brukerorganisasjonen A-larm (medforskning). Dette samarbeidet anses som fruktbart ettersom det både har bidratt til en god og relevant forankring i praksis og felt, og fordi det har vært ressursbesparende gjennom at medforsker i praksis har vært tett på utviklingsaktivitetene og samarbeidsforsøket. Under vil vi gjennomgå perspektiver og metodiske grep relevante for prosjektet.

4.1 Forskningstilnærming: Aksjonsforskning

Forskingstilnærmingen i dette prosjektet har vært aksjonsforskning. Aksjonsforskning kjennetegnes i hovedsak av en høy grad av involvering mellom forskere og aktører i det feltet som det blir forsket på. Forskere og forskningsdeltakere inngår i et gjensidig og likeverdig forhold, for å forsøke å endre praksisfeltet, samt å forske på praksisen (Postholm 2009). Aksjonsforskning har blitt valgt fordi denne tilnærmingen er egnet når en ønsker å innhente erfaringskunnskap, samtidig med at den kan bidra til læring og endring av praksis for dem som arbeider i prosjektet (Bjørndal 2004). Det å dokumentere erfaringskunnskap fra dette prosjektet er særlig viktig med tanke på at en eventuell vellykket samarbeidsmodell skal kunne implementeres i Stavanger kommune og eventuelt ha overføringsverdi til andre kommuner.

Rent praktisk, har aksjonsforskningen foregått ved at forsker og medforsker har deltatt på mange av de samme arenaene i prosjektet, og i mye av det praktiske samarbeidet med å utvikle, og legge til rette for utprøving, av likemannsarbeidet. Forsker har også deltatt på styringsgruppemøtene som har blitt holdt 3-4 ganger i året. Medforsker og forsker har også holdt flere presentasjoner sammen om prosjektet. Forsker har også deltatt ved noen av samlingene for likemennene for å få en bedre forståelse av hvordan A-larms opplæring av likemenn foregår.

Aksjonsforskning skiller seg fra tradisjonell forskning på flere måter. Der en tradisjonell forsker vil stille spørsmål, innhente informasjon og deretter analysere informasjonen som har blitt samlet inn, kan aksjonsforskeren *i tillegg* tre inn i en aktiv rolle for å påvirke/bidra til endringer i feltet det forskes på. Hva som er målene for aksjonsforskning, vil imidlertid variere (Herr and Anderson 2005). Aksjonsforskning preges av nærhet og åpenhet til dem det forskes på, ut ifra teorien om at denne tilnærmingen vil åpne for bedre muligheter for å produsere relevant og anvendbar kunnskap. Tanken er, at dess mer aktivt engasjert forskeren er, jo mer vil han/hun bidra til å løse utfordringene som det forskes på. Aksjonsforskeren kan i praksis slik måtte innta en rekke ulike roller: prosessleder, katalysator, tilrettelegger, veileder, rådgiver, formidler, m.m. I dette tilfellet deltar aksjonsforskeren dermed som deltakende observatør, hvor deltagelsen ikke bare innebærer deltagelse i aktiviteter, men også med informasjonsformidling og tilrettelegging. Og dette skjer parallelt med datainnsamling, dokumentasjon og analyse av prosessene i prosjektet.

En slik deltagende tilnærming er ikke uproblematisk. Den har dermed også vært utsatt for kritikk, særlig fra mer positivistisk og kvantitativt orienterte vitenskapsmiljøer for å være for lite vitenskapelig fundert og at kunnskapen som innhentes derfor ikke er gyldig eller generaliserbar.

Bjørndal (2004) peker derimot på at positivisme og aksjonsforskning strengt tatt ikke kan settes opp som diametrale motsetninger, fordi de har ulike bruksområder. Mens positivisme er en teori om kunnskap eller epistemologi, er aksjonsforskning en strategi hvis mål er problemløsning og å skape læring og endring. Aksjonsforskning kan derfor bygge på ulike epistemologier, hvor den positivistiske ikke er utelukket. Et eksempel på bruk av positivistisk basert kunnskap i aksjonsforskning, kan være ulike former for statistikk og statistiske verktøy.

Et annet aspekt ved kritikken mot aksjonsforskning, er den tette forbindelsen mellom forsker og dem som forskes på i aksjonsforskning. Aksjonsforskning som metode, er imidlertid basert på erkjennelsen av at forskningen alltid vil påvirke forskningsobjektet i større eller mindre grad. En aksjonsforsker arbeider ut i fra et perspektiv om at det ikke finnes rent objektiv forskning, og at forskningen vil alltid til en viss grad være preget av både forskerens fortolkninger og hvordan informantene identifiserer forskeren og fremtrer for ham/henne. Derfor vil en aksjonsforsker alltid måtte reflektere over sin egen posisjon, bakgrunn og rolle gjennom prosessen, og forsøke å etterstrebe kunnskap om hvordan han eller hun påvirker prosessen i kraft av sin rolleutøvelse.

Som vitenskapsteori er aksjonsforskningstilnærminger dermed klare representanter for endringsorientert forskning. Guba & Lincoln (2005) identifiserer disse forsknings-tilnærmingene å være innenfor et deltakende paradigme. Slik endringsorientert forskning legger en stor vekt på at deltakelse og samarbeid skal være en integrert del av forskningsprosessen. For uten deltakelse fra personer med nærhet til de problemene som skal løses, vil forskere også ha færre muligheter til finne de nye løsningene.

Oppsummert vil aksjonsforskning svare til mange ulike tilnærminger, historiske røtter og forskjellige posisjoner for å drive endringsorientert forskning. Videre kan vi identifisere tre hovedtrekk som går igjen i ulike tilnærmingene innen aksjonsforskning, og som også har kjennetegnet tilnærmingen i prosjektet «Likemannstjeneste i Stavanger»; a) forskning i form av en systematisk kunnskapsutvikling, b) deltakelse i kunnskapsutviklingen fra ikke-profesjonelle forskere, og c) endringsorientering av kunnskapen som utvikles. Generelt kan man si at disse tre hovedtrekkene skal være til stede for at forskningen skal kunne kalles en aksjonsforskningsbasert tilnærming (Fals-Borda & Rahman, 1991; Greenwood & Levin, 2007; Heron, 1996; Coghlan & Brannick, 2005; Reason & Bradbury, 2008).

4.2 Kvalitative Intervju

Det er i hovedsak samlet inn data ved bruk av intervju. Denne formen er valgt fordi vi ønsket å gi en innsikt og forståelse av hvordan likemannstjenesten har fungert gjennom å belyse tjenesten fra flest mulig perspektiver hos aktørene som inngår i modellen som prøves ut. Siden det ble ansett sentralt for analysen at både tilbydere (likemenn) og brukere

(deltakere) av tjenesten mest mulig uavhengig kunne uttrykke sine erfaringer og refleksjoner rundt aktiviteten, ble det vurdert slik at intervjuene ble utført en til en (eller med følge, om ønskelig fra respondenten), med tilstrekkelig tid til pauser underveis for både intervjupersoner og intervjuer som skulle notere mest mulig direkte, og på steder der intervjupersonene var relativt godt kjent. Valget falt da på A-larms kontor i Stavanger som sted for de fleste intervjuene, utenom to fagkonsulenter som vi intervjuet på deres arbeidssted, og to mentorer som ble intervjuet over telefon.

Intervjuguiden var semistrukturert, og gav rom for individuelle refleksjoner (se vedlagte intervjuguider). Forskerne har tilsammen intervjuet *10 likemenn* midtveis i prosjektet, og *10 likemenn* mot slutten av prosjektet (av 11 totalt), *seks av ti aktive deltagere* (det har vært 24 deltagere innom tjenesten totalt), og to koordinatore av to totalt (på ulike tidspunkt i prosjektperioden). Vi har også intervjuet fire fagkonsulenter ansatt i Stavanger kommune som har deltatt i dette prosjektet, (samt en representant fra sentraladministrasjonen i en tidlig fase av prosjektet).

Alle intervjuene varte rundt en time og ble foretatt i A-Larm sine lokaler, utenom to telefonintervjuer og to intervjuer med fagkonsulenter på deres kontor. Fagkonsulentene deltok også i en internevaluering av Helse- og sosialkontorenes erfaring med likemannstjenesten via Helsehuset i Stavanger. Kunnskapen fra denne internevalueringen er også benyttet som data i dette arbeidet.

Prosjektet har etterfulgt retningslinjer fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), som understreker at all forskning skal respektere deltageres autonomi, integritet, frihet og rett til medvirkning/medbestemmelse, og at all privat eller sensitiv informasjon skal tilnærmes med forsiktighet og ansvar.

Prosjektet har ikke innhentet data av sensitiv karakter, og intervjuene er ikke tatt opp digitalt. Originale intervjuer er fullstendig anonymiserte og inneholder ingen personkarakteristika som kan knyttes til intervjuobjektene. Da vi benytter oss mye av direkte sitat, har forskerne tilslørt informantenes identiteter ytterligere i etterkant, for eksempel ved å tidvis endre kjønn i teksten på likemenn og deltagere. Det er innhentet informert samtykke i alle tilfeller, og alle respondenter gav samtykke til å bidra til undersøkelsen.

4.4 Problemstillinger som belyses

Hovedproblemstillingen for følgeforskningen i prosjektet er:

Hvordan fungerer samarbeidsmodellen om likemannsoppfølging av personer som utskrives fra institusjonsbehandling for rusavhengighet?

Denne hovedproblemstillingen søkes belyst gjennom følgende delproblemstillinger:

- *Hvordan fungerer likemannstjenesten/likemannsarbeidet i praksis?*
- *Hvordan lykkes man i å gi en mer helhetlig og individuelt tilpasset oppfølging?*
- *Hvordan bistås deltakere for å finne gode veier i sin rehabilitering?*
- *Hvordan utvikles og prøves likemannstjenesten ut?*
- *Hvilke muligheter og begrensninger finnes innen de offentlige tjenestene, og i hvilken grad kan likemannstjenesten yte en komplementær bistand?*
- *Hvilke muligheter kan en likemannstjeneste gi for denne målgruppen, og hvordan oppnå deltakelse fra målgruppen?*
- *Hva er bakgrunnen for at offentlige og frivillige aktører har gått inn i dette samarbeidet, og hvilke erfaringer gjør de seg gjennom samarbeidet?*
- *Hvilke samlede erfaringer kan trekkes av dette forsøket?*
- *Hvordan kan erfaringer fra dette forsøket overføres til andre kommuner?*

5. Struktur på likemannstjenesten

Olsen og Grefberg (2001) har skrevet en veileder om likemannsarbeid i funksjonshemmedes organisasjoner. Her ser vi at likemannsordningen i «Likemannstjeneste i Stavanger» både har likheter og forskjeller med hva som beskrives rundt likemannsarbeid i veilederen for funksjonshemmedes organisasjoner. En av de største forskjellene, er at Olsen og Grefberg hevder at likemannsarbeid bør være ulønnet. Begrunnelsen deres er at det er viktig at likemannsarbeid bygger på frivillig innsats. Likemannen bør likevel få dekket personlige utgifter knyttet til likemannsarbeidet.

A-larm har på sin side valgt å rekruttere, ansette og lønne sine likemenn, men ingen innehar likemann som fulltidsstilling. Av denne grunn har A-larm mot slutten av prosjektperioden ved flere anledninger valgt å benytte betegnelsen «mentor» i stedet for likemann, for å indikere endringene de mener en lønnet stilling medfører for tjenesten. I denne rapporten vil vi også se nærmere på hvilken virkning det kan sies å ha, at likemannstjenesten i Stavanger nettopp er en lønnet innsats. Dette, samt andre elementer, kjennetegner «Likemannstjeneste i Stavanger» og vi vil innlede denne gjennomgangen med et avsnitt om likemannstjenestens struktur, samt hvordan partene er blitt rekruttert inn i tjenesten.

5.1 Rekruttering, struktur og sammenkobling

Rekruttering

Fagkonsulentene ble ved prosjektstart informert og koblet på likemannstjenesten gjennom et besøk til hvert enkelt Helse- og sosialkontor fra A-larms koordinator, prosjektleder fra A-larm og forsker. Ved prosjektslutt var tre av disse fire fagkonsulentene fortsatt i samme stilling som ved oppstart av prosjektet. Konsulentene hadde før prosjektstart lite kjennskap til en slik type oppfølgingsmodell som likemannstjenesten representerte. Bare én fagkonsulent oppga å ha hørt om lignende tilbud via en tidligere stilling som fagkonsulent i en annen kommune. Likemennene selv oppgir stort sett å ha først ha hørt om en slik oppfølgingstjeneste gjennom involvering i A-larm.

Deltagerne i tjenesten har blitt rekruttert via fagkonsulentene på Helse- og sosialkontorene. Ved noen tilfeller har A-Larm fått forespørsler fra andre enheter om å tilby likemann til spesifikke tjenestebrukere. I slike henvendelser har koordinator koblet på rus/fagkonsulent fra det gjeldene Helse- og sosialkontoret som tjenestebrukeren er tilknyttet. Ofte har aktive rusmisbrukere også hørt om A-Larms likemannstilbud fra andre rusmisbrukere, eller fra ansatte i sitt rehabiliteringsopphold.

Koordinator opplyser om at de gangene det er innført likemann når deltager fortsatt er i døgnbehandling, har dette lyktes ganske godt. I følge koordinator er «*deltager da på en*

stabil plass, som gir et godt utgangspunkt for mentor og deltagere da det ikke er så mye "støy" rundt deltakeren».

Det var fra deltakernes side ganske uklare forventninger i starten til hva likemannsoppfølgingen skulle innebære, og mange oppga at de forventet en form for støttekontakt. Felles var at de følte dette var et nytt og annerledes type tilbud, som de ville prøve. «Fredrik» (deltager) sier for eksempel: *«det virket spennende og nyttig. Som noe litt annerledes, dette er ikke behandling, men mer oppfølging og støtte».*

Proessen frem til oppstart med likemann

Likemenn i A-larm har deltatt på tre kurs i regi av A-Larm før oppstart. Disse kursene omtales gjerne som «A-larmskolen» og tas i rekkefølgen: 1. «Bedre hverdag», 2. «Brukerrepresentasjon», 3. «Likemannskurs». Etter fullførte kurs, kan man stille seg til rådighet som likemann for en deltager. Det tas i tillegg en vurdering internt i A-larm om hvilke kursede likemenn som er «klare» til å jobbe som likemenn, og videre foregår det en vurdering av hvem av disse kursede likemannskandidatene som kan «matche» de behov og mål som potensielle deltagere har. Dette og andre utvelgelseskriterier kommer tydeligere frem i punkt 6.2.

Videre vil en kommunalt ansatt fagkonsulent, orientert om tilbudet fra A-larm, etablere en direkte kontakt mellom tjenestebrukeren som kan være aktuell som deltaker i prosjektet, og koordinator i A-larm. Felles for de fleste potensielle deltagerne i prosjektet, er at de klassifiseres innenfor en «gul» sone, har et sterkt behov for et rusfritt nettverk, og uttrykker et ønske om å prøve likemannstjenesten. Det er altså vektlagt tidlig at tjenesten er et frivillig supplement. Det har vært 24 deltakere totalt gjennom prosjektperioden, og av disse 24 var 10 aktive deltakere ved prosjektslutt.

Deretter inntar koordinator fra A-larm en aktiv rolle for å koble deltager og likemann. I det første møtet mellom koordinator og en ny potensiell deltaker skisseres likemannstilbudet for tjenestebrukeren, som videre kan uttrykke ønske om hvilke aktiviteter eller mål han eller hun ønsker for samværet med en likemann. Dette, samt ytre karakteristika (alder, kjønn, rushistorikk m.m.) benytter koordinator når en individuell «match» mellom da deltager og likemann skal settes opp. Detaljer og erfaringer rundt dette, kommer vi tilbake til i analysedelen i punkt 6.2.

Fra sin portefølje av tilgjengelige likemenn velges deretter en potensiell «match» med den nye deltageren. Hvor mange kursede likemenn som koordinator har å velge mellom vil variere. Ved prosjektets avslutning var syv av totalt 11 aktuelle likemenn i aktivitet fra A-larm. Når likemann og deltager er koblet sammen på et møte hvor fagkonsulent og koordinator også er tilstede, avklares det nærmere om tjenesten, diverse tillatelser som må gis, og deltagerens ønsker og/eller ambisjoner for samværet med likemann. Møtet avsluttes

med at deltager og likemann bruker litt tid sammen alene i etterkant for å «bli litt kjent». Så forløper relasjonen i tre klassiske faser.

Oppstartsfasen

De første ukene bruker likemannen typisk forholdsvis mye tid på å etablere en relasjon med deltageren, og dette går ofte godt over timeantallet han eller hun lønnes for. I denne prosessen testes ulike aktiviteter og samværsordninger ut (skal de gå på trening sammen, eller gå tur, ta en kaffe eller begynne på klatring?). Deretter vil samværet raskt finne en rytme og form hvor likemann og deltager møtes tilsvarende 3,5 timer i uken, som skal tilsvare en stillingsbrøk på 10%.

Aktivitetsfasen

Aktivitetene er typisk rettet mot sosialt samvær som har som formål å hjelpe deltager inn i rusfrie nettverk eller «normaliserende» aktiviteter i det generelle storsamfunnet. Dette kan eksempelvis være turgåing, yoga, café, trening og lignende. Likemann støtter også deltager i møter med hjelpetjenesten, «det offentlige», helsevesen, familie osv. etter deltagers ønsker og behov. Gjennom relasjonens varighet, tar koordinator ukentlig kontakt med likemann, eller oftere ved behov. I tillegg deltar likemann på månedlige fellesveiledninger hvor han eller hun mottar informasjon og/eller faglig påfyll, og kan utveksle erfaringer med andre likemenn. Som del av kvalitetssikringen har A-larm mot slutten av prosjektperioden utviklet forbedrede rutiner for rapportering på aktivitetene som gjennomføres. Primært handler rapporteringen om kontaktpunkter mellom koordinator og likemann, som for eksempel: telefonsamtale, SMS utveksling, ansvarsgruppemøte eller individuelle møter. Koordinators månedlige rapportering vil fremover også inneholde en kvalitativ status knyttet til de ulike deltakerne i prosjektet.

Avslutningsfasen/pausefaser

Tjenesten er i utgangspunktet ikke tidsbegrenset, men man operer med relative horisonter på seks og seks måneder av gangen. Her evalueres forholdet ved at koordinator tar individuelle samtaler med deltager og likemann. Ved innleggelser og tilbakefall til rus for deltager, vil koordinator og likemann «føle seg frem» til eventuelle pauser i samværet. Noen likemenn velger å opprettholde samværet når deltager er innlagt, andre ikke – dette avhenger også av deltager og likemanns ønske. Om en deltager settes på «pause», fristilles likemann til andre deltagere.

Ren avslutning av relasjonen mellom deltager og likemann skjer på ulike tidspunkt av ulike årsaker. Om relasjonen brytes relativt tidlig i prosessen (0-3 mnd.), oppgis det å være fordi «kjemien» ikke var riktig, eller fordi likemann oppgir å ikke få kontakt med deltager tross stadige henvendelser. Da er det ofte tilbakefall til rus i kombinasjon med manglende motivasjon fra deltager som oppgis som årsaken. Det har også hendt at deltager dør. Ved

avslutning senere i prosessen er det ofte på grunn av lengre tids innleggelse av deltager, fordi deltager faller tilbake i rus og ikke klarer å opprettholde kontakten, eller fordi deltager ikke lenger har behov for likemann (han eller hun «klarer seg fint» på egne bein – har rusfritt nettverk, er rusfri selv, er i aktivitet, søker jobb og/eller studier, har et mer stabilt og normalisert hverdagsliv). I slike tilfeller viser våre data at relasjonen mellom deltager og likemann ikke opphører, men tar en annen, mer vennskapelig, men distansert form.

6. Erfaringer om likemannstjenesten

I denne delen vil vi gjennomgå våre hovedfunn, og analysere dem opp imot prosjektets målsetning; å utprøve en likemannsordning for å bedre/øke samfunnsdeltagelsen for målgruppen (rusavhengige).

I likemannstjenesten ser de intervjuede fagkonsulentene i Stavanger kommune potensiale i at rusmisbrukere får tilgang til rusfrie nettverk, og en trygghet i at noen er der for en når det røyner på. De uttrykker likevel bekymring for hva prosjektet koster å drifte opp mot de resultater det gir. Om kommunen skal drifte det videre, må det gå på bekostning av noe annet og da er det viktig med målbare resultater.

Alt i alt oppleves tjenesten per i dag fra kommunens side som eksklusiv og unik. Den er unik fordi den tilbyr en personlig kontakt for deltager som er tilgjengelig 24 timer i døgnet, som i tillegg er fleksibel og fritatt for sanksjoner og meldeplikt, og eksklusiv på den måten at det er få likemenn, men et stort behov for flere.

Det kommer klart frem at prosjektet har gjennomgått flere faser, og at det har utviklet seg på flere måter. Ved starten av det treårige prosjektet i Stavanger var samarbeidspartnerne opptatt av å forsøke ut et konsept om oppfølging ved hjelp av likemenn/mentorer fra en brukerorganisasjon. A-larm hadde erfaring fra slikt samarbeid med andre kommuner andre steder i landet, og samarbeidspartnerne ønsket å videreutvikle et slikt konsept til en modell for en likemannstjeneste i Stavanger kommune. Både koordinatorfunksjonen, mentorrollen, intern organisering av tjenesten i A-larm, veiledningsformer, samarbeidsmodellen mellom A-larm og Stavanger kommune, dokumentasjonsform, m.m. har vært i endring og utvikling i løpet av prosjektperioden. Rapporteringen ved prosjektslutt har forsøkt å både gi et bilde på hvordan noen av disse endringene har forløpt, men mest av alt gi en statusrapport på hva som kjennetegner innhold i modellen «Likemannstjeneste i Stavanger» ved utløp av prosjektperioden.

Vi skal nå se litt på hvordan denne tjenesten utmerker seg i forhold til andre tjenester rettet mot å støtte rusmisbrukere i en etterbehandlingsfase. Vi velger å gjøre dette ved å la deltagerne selv komme først til orde, før vi tar for oss de andre involverte partenes perspektiver.

6.1 Hvordan skiller denne tjenesten seg fra andre?

Deltagernes perspektiv

Når vi spør deltagerne hva som skiller dette tilbudet fra andre støttetjenester de møter, får vi klare svar. Mange trekker frem egenerfaringen hos likemann som sentralt. I tillegg ser vi at tilgangen på et uformelt samvær, hjelp til å skaffe et rusfritt nettverk og det å strukturere en rusfri hverdag som sentrale elementer. Som en deltager sier;

«Det [som er annerledes] er at man får snakke med noen som har erfaring, ikke en psykolog eller en psykiater. Og likemann møter en mer uformelt. Man slapper mer av. Og det er ikke på et kontor eller noe, men mere det at man snakker litt løst og fast mens man går tur».

Det er altså tydelig at deltagerne mener tjenesten fremstår som annerledes, på tross av likheter som hjelpen til å navigere i «systemet», oversikt og informasjon om behandling og tilbud også videre.

Det å ha en rollemodell ble også trukket frem som viktig, og det er her erfaringen som likemanntjenesten tilbyr står sterkest. Som en annen deltager forteller, er det veldig viktig for ham å få hjelp fra noen som «har gått gjennom fasene selv, som kan se hva de «proffe» ikke merker. Med dette mener deltageren for eksempel rus-suget: «(likemann) kunne merke på meg om det var noe, rus-sug og sånt, som de profesjonelle ikke har peiling på. Jeg snakker heller om sånt til folk med rusbakgrunn (likemann)». Her ser vi at gjenkjennelse i en rollemodell spiller inn som en viktig faktor for tillit og motivasjon for deltager.

Det var også viktig for deltakere å kunne opparbeide seg en kontakt og et tillitsforhold til noen utenfor rusmiljøet. Dette gjaldt spesielt for de deltagerne som har kjent mye på ensomheten i perioder – uten et rusfritt nettverk man kan lene seg på. Selv om flere deltagerne hadde hatt litt problemer med følelsen av hva de kalte «en betalt venn» kunne gi i begynnelsen av likemann-deltager relasjonen, var dette en relasjon som fungerte helt fint når rollene først var etablert. En tredje deltager forteller for eksempel at han ofte opplever å være ensom, og at når han skulle ut i et rusfritt liv, måtte han også gi avkall på alle venner og relasjoner han hadde hatt i sitt voksne liv. For ham kunne ikke relasjonen med likemann komme fort nok;

«Mentor skulle vært der med en gang, med en gang man kommer ut av et senter. De sier til meg nede i byen; «Kom tilbake! Du skal få det og det gratis av meg!» Det er jo en sperre å si sånt til det offentlige... men jeg stoler på (mentor), jeg kan si alt til (mentor). Vi kan le i sammen, ha det kjekt i sammen... rusfolk (som mentor) forstår meg på en måte som vennene mine gjorde, de dømmer deg ikke heller».

Denne deltageren vektlegger her hvordan han lettere relaterer seg til en likemann som en som intuitivt «forstår ham» - slik som hans venner i rusmiljøet også gjorde. Ved ønsket om likemanns snarlige tilstedeværelse etter behandling, ser vi at tilgangen på noen som kan etablere og strukturere en rusfri hverdag, og fylle denne hverdagen med mening, er sentrale aspekter ved likemanntjenesten. I dette arbeidet spiller tillit en viktig rolle, og den opparbeides ved å kunne nå likemann når som helst på døgnet, og at likemann oppleves å være på deltagerens side i møte med det offentlige systemet.

Deltagerne fremhever også hvordan en mer åpen og direkte samværsform kan motivere litt ekstra. De forteller om likemann som har en viktig rolle i å «presse» deltager på en måte andre ikke kan, eller burde gjøre. Deltagerne fortalte hvordan likemenn kunne være mer direkte, og regelrett fortelle deltageren at han eller hun skulle «skjerpe seg». Dette var ikke bare tøffe beskjeder å motta, men ord de fleste mente bar større vekt når det kom fra noen som hadde gått veien før dem, og som visste hva det å «skjerpe seg» faktisk innebar. Igjen ser vi at erfaringskomponenten hos likemann er viktig for å motivere og skape tillit hos deltager.

Likemanns perspektiv

Likemann opplever sin rolle, litt løst definert, som å «gå veien sammen med bruker». I dette innebærer det at likemann kan: «*være et springbrett, vi kan ta kontakt med konsulentene og henvise dem til fagfolk*». Det vektlegges også rollen i å snakke deltagers sak i møtet med hjelpeapparatet, og at «*en god likemann er en som vet hvor skoen trykker*». Dette blir viktig i ansvarsgruppemøter, hos legen, i inntaksmøter osv. hvor det fremheves av likemennene at de kan være en stemme for deltageren. For å opparbeide seg posisjon til å bære den stemmen, vektlegger likemann at man skal være godt kjent med sin deltager. Dette oppnår man fordi man har en en-til-en relasjon med deltager. I denne relasjonen vektlegges det kvaliteter som ærlighet, humor, at ingen spørsmål er for dumme, at deltagere skal ha muligheten til å «*drite seg ut, fordi likemannen vet hvordan det er*». En likemann sier det slik:

«Som likemann har du jo erfaring, sant? Det betyr så mye. Man får en tillit, ved å snakke samme språk. Så det er den personlige relasjonen. Du kan kreve litt mer av (deltageren). Du kan bruke «makt» uten å ta fra de noe, du er ikke der offentlig liksom, det er en individuell relasjon».

Til sammen gir dette likemann et større spillerom til å utøve sin rolle som «hjelper». Sentralt ved dette, var også det å gjennom sin egen erfaring «være en god rollemodell», et aspekt ved tjenesten som likemennene har et reflektert forhold til. Noen har hatt god hjelp av lignende relasjoner til noen i hjelpeapparatet med brukererfaring, og oppgir å ha blitt inspirert av disse når de nå selv har gått inn i jobben som likemann. En annen likemann sier for eksempel: «*Jeg har fått mye hjelp av («housing first») prosjektet. Det var to med brukererfaring der som inspirerte meg. De fikk oss til å snu om når vi var i aktiv rus*».

Fagkonsulentene ansatt i Helse- og sosialkontorene perspektiv

Fagkonsulentene møter likemann i all hovedsak som klientens talerør i ansvarsgruppemøter. I disse situasjonene ser vi at flere fagkonsulenter fremhever hvordan likemann: *«hjelper klienten å forstå. Jeg er veldig imponert over hvor saklig de forstår hjelpeapparatet, at de går inn, og at de er så lojale til hjelpeapparatet... jeg er veldig imponert»*. En sier også at: *«Jeg så jo at likemann var en viktig stemme for (deltageren) i ansvarsgruppemøter. Han fikk frem (deltageren) sin stemme skikkelig. Jeg tenker det er gunstig for (deltager)»*.

Det er altså tydelig at konsulentene ser hvordan likemann må kunne navigere mellom posisjoner og roller, ved at de må kunne både representere bruker, men samtidig forstå «systemet» og andres fagkompetanse tilstrekkelig til å kjenne sine egne begrensninger. Denne unike «brobygger-funksjonen» ble også anerkjent som viktig av fagkonsulentene, samt likemanns unike posisjon til å bistå deltagerne praktisk på en måte flere uttrykte de gjerne skulle gjort selv, hadde stillingen rommet tid til dette.

Det er også tydelig at fagkonsulentene anerkjenner erfaringens sentrale verdi i relasjonsbyggingen mellom likemann og deltager, og en fagkonsulent forklarer på denne måten hvorfor tjenesten ser ut til å fungere så godt;

«Med erfaringsbiten så vet de (tjenestebrukerne) at de opplever større grad av forståelse og empati. [En sosionom] kan lese seg opp, og erfare gjennom behandling, jo, men den empatien man får gjennom en felles forståelse...»

Koordinatorers perspektiv

Koordinator syntetiserer og bekrefter perspektivene skissert over, men legger til et viktig perspektiv. Ved sin posisjon i modellen som tilrettelegger, har koordinator i sine møter lagt vekt på hvordan personer må sees uavhengig av sin brukererfaring, og at faglig dyktighet i seg selv også kan gjøre noen til en god likemann. Likevel vektlegger koordinator erfaringsdelingen som sentral i begynnelsen av en rusfri fase. Dette fordi man i starten av en avvenningsprosess ifølge koordinator «har et stort behov for gjenkjennelse». Det kan dermed virke som om erfaringsmomentet er særdeles viktig i tidlige overgangsfaser, men at det tenderer å bli «mye svakere etter hvert».

Alle perspektiver vektlegger disse faktorene som unike:

- den uformelle, fleksible og uforpliktende kontakten som deltager etablerer med en «rollemodell».
- at likemann har lignende erfaring, og selv har klart å avslutte sitt rusmisbruk
- rollen likemannen har som en personlig støttefunksjon for deltakeren i møtet med de andre hjelpetjenestene

Deltagerne vektlegger spesielt:

- opplevelsen av å ha noen «på din side» i møte med «systemet»
- den personlige relasjonen som utvikles mellom likemann og deltager når kontakten med rusmiljøet brytes, og når verktøyene for å navigere i et rusfritt felleskap er borte

Samlet sett, er det likevel viktigst at tjenesten er nyttig for deltagerne på veien mot en rusfri hverdag og et normalt liv. Men hva er mulige virkninger av tjenesten? Det vil vi se på i neste avsnitt.

6.2 Hvordan fungerer samarbeidet på tvers av nivåene?

Samarbeidet med Helse- og sosialkontorene

Likemennene opplever samarbeidet og nivået på inkludering på Helse- og sosialkontorene som variabelt, men i generell grad økende positivt over tid. Dette gjenspeiler seg spesielt på graden av inkludering i ansvarsgruppemøter, i hvor stor grad de opplever å få tilgang på møtereferater, eller hvor mye de opplever at fagkonsulenten har kunnskap om tjenesten fra før. Det kommer klart frem fra intervjuene at inkludering blant de kommunalt ansatte i sektoren er sentralt for likemennene. Det er også typisk i ansvarsgruppemøter, i møter med NAV o.l. at likemann opplever å fungere godt som bindeledd mellom deltager og fagkonsulent. Denne «brobygger- funksjonen» ble fremhevet som et svært viktig aspekt ved tjenesten, som vi ser en likemann her forklarer:

«Det sterkeste punktet, det er at det er fokus på bruker. At bruker får en som ikke er person i systemet, og mer på «sin side» (...) Om en bruker skal ha et møte, med NAV for eksempel, så kan saksbehandlere lett overkjøre en person som sliter [med å henge med]. (...) Jeg føler ofte på at det ville gått annerledes om jeg ikke hadde vært der».

Dette gjenspeiles i flere av intervjuene med deltagerne i studien. Som en av deltagerne forklarer; «I forhold til NAV er jo dette helt topp! Jeg får jo mye mer hjelp her enn jeg gjør på et vanlig NAV kontor, der tar jo alt så tid...med [likemann] har man en mye mer direkte relasjon». Vi ser her at den hyppige og nære kontakten mellom likemann og deltager oppleves som nyttig og positiv for deltagerne.

Koordinator mener også at inkluderingen av likemann fra Helse- og sosialkontorene side er avgjørende for samarbeidet. Koordinator kan også bekrefte at det oppleves varierende hvor

mye fagkonsulentene inkluderer likemann, og at det forskjell på i hvilken måte de gjør dette. Koordinator oppgir forøvrig at samarbeidet med fagkonsulentene er godt fungerende.

Fagkonsulentene ansatt i Helse- og sosialkontorene oppgir at dette er en god tjeneste som er forholdsvis lett å igangsette, og hvor kommunikasjonen med både organisasjonen og likemennene er forholdsvis god. Det oppgis at likemennene til tider kontakter fagkonsulenten, og at fagkonsulenten kan kontakte dem direkte for å klargjøre en situasjon for en deltager. Det oppgis også at dette har vært et nytt verktøy for konsulenten å nå deltager på. Vi ser også fra våre intervjuer, og fra intern evaluering fra Helse- og sosialkontorene, at konsulentene ytrer et ønske om flere likemenn til andre brukere. De uttrykker også jevnt over at det er dyktige personer som drifter tilbudet fra A-larm, men her oppgis likevel noe sprikende praksis, spesielt i kontakten Helse- og sosialkontorene har med organisasjonen, herunder koordinatoren.

Vi ser at når likemann inkluderes i samarbeidet med Helse- og sosialkontorene og andre deler av støtteapparatet, gir dette flere fordeler.

- For deltager ser vi at likemann står bedre rustet til å utøve en støttefunksjon for ham eller henne, spesielt som «mellommann» mellom «oss» tjenestebrukere og «dere» i systemet.
- For likemann gir inkluderingen en følelse av tillit og anerkjennelse fra «fagfolk», og styrker dermed likemanns rolle og posisjon i modellen.
- For konsulentene gav inkluderingen av likemann en lettere tilgang til deltager selv.

Samarbeidet med A-larm: Koordinatorrollen

Koordinator er en sentral aktør i samarbeidsmodellen. Personen som innehar denne stillingen arbeider aktivt med alle nivåene i modellen. Rollen koordinator har fått gjennom prosjektet har utviklet seg til å bli mer systematisert og rolleavklarende. Intervjuene viser at det i oppstartsfasen av prosjektet var lite fokus på likemannens evne til å sette grenser for sin rolle i møte med deltager, samt uklarhet i likemanns rolle når bruker er i behandling. Målavklaring for samværet ble heller ikke vektlagt like sterkt. Individuelle veiledninger mellom koordinator og likemann var på det tidspunkt heller ikke organiserte, og ble foretatt kun ved behov.

Dette har, som vi så innledningsvis, endret seg i takt med at behovet for rolle- og målavklaring har vokst frem. Tett kontakt mellom likemann og koordinator har vist seg nødvendig både fra organisasjonens, deltagerens og fra likemannens side. Fra Helse- og sosialkontorene vektlegges også kommunikasjonen med koordinator som svært viktig.

I forhold til samarbeidet med likemennene og fagkonsulentene, har inneværende koordinator en klar visjon for sitt arbeid; å heve kompetansen på likemanntjenesten

generelt. I dette ligger et personlig ønske om å tilrettelegge for tilbud om faglige kurs, sette krav til likemenn om oppmøte, samt sette krav om punktlighet og etterrettelighet. Koordinator selv vektlegger også viktigheten av god kommunikasjon i dette arbeidet, noe som vi ser tydelig reflekteres i likemennenes erfaring med koordinator. Vi ser med dette indikasjoner på at koordinatorrollen er personavhengig, ettersom den har utviklet seg i takt med individuelle preferanser og målsetninger.

Likemennene som deltok i studien, fremhever også at kontakten med koordinator er avgjørende. Likemennene oppgir å være svært fornøyd med nåværende koordinator, og vektlegger hvordan personen følger dem tett opp, og alltid tar seg tid til å prate lenge ved behov. Det nevnes også av alle at likemann har «lav terskel» for å ta kontakt med koordinator om man er i tvil om hva som er riktig å gjøre i en potensielt vanskelig situasjon. Koordinator ble også forventet å opptre som en god rollemodell, og som en ambassadør for likemennene som gruppe. Som en likemann sier;

«Man vil jo ha en god rollemodell. En som holder avtaler og møter opp. Koordinator må også være et godt ansikt utad. Det er viktig at koordinator representerer det vi gjør på en god måte».

Det kommer frem at innsikten koordinator har i rusproblematikken er avgjørende, selv om ingen mente brukererfaring burde være et krav for en stilling som koordinator. Koordinators nettverk utover organisasjonen ble også oppgitt å være viktig. Koordinator i nåværende stilling ble også berømmet for å ha innført en klarere definering av likemanns rolle, enn slik det fremstod i prosjektets oppstart. Som en annen likemann forklarer:

«Da jeg var likemann i begynnelsen så tenkte jeg... hva er en støttespiller? Hva er det egentlig? Det var veldig lite konkret på hva din jobb (som likemann) er, det er så viktig å avklare det med bruker i starten, hva er behovet?»

Denne personen har vært likemann helt siden oppstarten, og opplevde da at rollen som likemann var lite definert. Dette så vi i de tidlige intervjuene gjort i 2017, at kan gi konsekvenser som at likemann finner det vanskelig å trekke grensen mellom å være en venn, og det å tilby en tjeneste. Dette førte ofte til en følelse av utilstrekkelighet og usikkerhet, samt mye bekymring for deltagerne hos likemennene. Her har koordinators senere innsats mot å definere mål og rolle for likemann vært et taktisk valg som i senere intervjusett (2019) var sett på som avgjørende for likemennene selv, noe som igjen viser koordinators sentrale posisjon i å formalisere tjenesten etter behov.

Fagkonsulentene omtaler kontakten med A-larms koordinator som enkel, og at dette er avgjørende for samarbeidet skal fungere greit. En fagkonsulent sier for eksempel: «Det å

ringe [koordinator] og prate lavterskel, uten å måtte sende inn en søknad eller noe, det er lettvent, og det at noe er lettvent er veldig sjelden i min jobb!». De fleste konsulentene kommuniserer altså med koordinator ved behov, og dialogen oppgis å gå begge veier.

Koordinatorrollen har endret seg i takt med behov og utfordringer underveis, til å bli en sentral funksjon i modellen. Personlig egnethet er uten tvil sentralt for at rollen utøves godt. Flere deltagere påpekte at de trodde man kunne være en god koordinator også uten egenerfaring, men koordinators egenerfaring ble likevel vektlagt som positiv.

- Koordinators fokus på kompetanseheving på likemanntjenesten generelt, ved blant annet tilbud om faglige kurs, krav om oppmøte, krav om punktlighet og etterrettelighet tas godt imot av likemennene selv.
- At koordinator er enkel å komme i kontakt med for både fagkonsulenter ansatt i kommunen, deltagere og likemenn oppleves viktig.
- Koordinators kjennskap til rusproblematikk, behandling og nettverk fremheves også som sentralt.

Selv om samarbeidene oppleves å fungere relativt godt, ser vi også at mye i forhold til samarbeidet mellom A-Larm og Helse- og sosialkontorene kan bli bedre. Eksempler her er tildeling av likemann på de enkelte Helse- og sosialkontorene, samt at informasjonsflyten om tjenesten internt på Helse- og sosialkontorene er dårlig. Dette vil vi komme tilbake til i punkt 6.5.

6.3 Prosedyrer for utvelgelse av likemann og deltager

Utvelgelse av deltager

Som vi så i punkt 5.1 er det koordinator hos A-larm som har hovedansvaret for utvelgelse og kombinasjon av likemann og deltager, men det er ofte fagkonsulentene på helse og sosialkontorene som finner egnede kandidater. I noen tilfeller er det fagkonsulentene selv som foreslår tjenesten for sine klienter, i andre er det klienten selv som spør etter likemann. Deretter tar fagkonsulenten kontakt med koordinator i A-larm.

En av de første indikatorene fagkonsulentene ser etter hos en deltager, er om deltager er i «gul eller tilnærmet grønn sone», det vil si at bruker har et moderat rusproblem i det tjenesten initieres. Deretter starter koordinator i A-larm prosessen med å koble deltager med likemann. Dette baserer seg på en samlet vurdering av personlighet, alder, rushistorikk, interesser og kjønn, som kan indikere en god «match». Kjønn blandes aldri, men de øvrige kategoriene er flytende og kontekstuelle. Dette begrunnes med at man aldri

helt kan vite når «kjemien stemmer» mellom likemann og deltager før de har fått brukt litt tid sammen.

Andre elementer som spiller inn er den potensielle deltagerens behov for et rusfritt nettverk, men som den ene fagkonsulenten sier; *«Dette kan være den første inngangsporten til [et rusfritt nettverk], og det trenger noen ekstra hjelp til. Men det trenger de jo egentlig alle»*. Det er altså andre indikatorer som også spiller inn, og sentralt her har vist seg å være deltagers motivasjon. Nåværende koordinator ser helst prosessen begynne med en potensiell deltagers ønske om likemann. Koordinator vektlegger videre at det er avgjørende for tjenestens funksjon å avklare en potensiell deltagers «indre motivasjon» om å få tildelt en likemann. Det er ikke nok at ønsket kommer fra fagkonsulenten.

Dette ser vi gjenspeiler seg hos likemennene selv, som oppgir at flere av deltagerne de har hatt korte relasjoner til, ikke hadde helt «turt å si ifra» om at de egentlig ikke ønsket en likemann, eller at kjemien ikke helt stemte. Vi ser dette gjenspeiles i en deltager som selv skulle «pauses», altså ikke få tilgang på likemann for en periode, i det intervjuene fant sted. Denne deltageren innrømmer at hun forstår hvorfor hun mister tilgangen, og evner også å se at hun nok kunne ha vært mer motivert.

«Jeg skjønner jo at de trekker seg vekk ... Men jeg vil gjerne ha det (likemann) igjen. Og jeg vil gjerne anbefale det til andre, det gjør jeg jo. [Likemann] har vært veldig åpen og tilgjengelig for meg når jeg har trengt det, men jeg har ikke vært så flink til å benytte meg av det, egentlig».

I tillegg vektlegges det både fra koordinator og likemann at det er helt sentralt å utrede en potensiell deltagers behov og ønsker før man kobler likemann og deltager sammen. Dette avklares ved at koordinator møter brukeren én gang før likemann kobles på, og én gang etter deltager har fått tildelt en likemann. Koordinator setter opp et koblingsmøte om interesser og behov, og går igjennom hva som skal skje om deltager ikke tar telefonen, om det er greit at likemann kommer på døren osv. Det signeres deretter et skjema på dette.

Når vi ser på hvordan prosessen for utvelgelse fungerer, er det enkelte elementer som kan defineres på forhånd, mens andre må få utspille seg over tid. Når koordinator skal finne en god likemann for deltager, ser han på alder, kjønn, interesser og delvis ruserfaring. Kjønn blandes som nevnt aldri, og man forsøker ofte å tilse at likemann ikke er mye yngre enn deltager, selv om dette av og til også kan fungere. Som en av deltagerne uttalte; *«om de er veldig unge, og føler at de ikke har samme rushistorikken.. Da blir man ikke forstått på samme måten, vi er ikke på samme nivå liksom»*. En annen deltager formulerte seg slik:

«Det er helt utrolig å få [likemann]. Han er utrolig flink. Det er veldig greit å ha noen å se opp til, som er i samme ruskategori. Det er jo ikke mange her på [benevnt ruskategori] og det gjør at man får litt dårlig selvtillit»

Vi ser her at typen ruserfaring kan spille en rolle for noen. Det ble oppgitt at det er stor «miljøforskjell» på hvorvidt man sliter med et alkoholproblem, piller og hasj, eller heroinavhengighet. Dette gjenspeiler seg også på hvorvidt man har vært kriminell rusmisbruker eller ikke. Selv om typen ruserfaring for noen var viktig, gjaldt det derimot ikke lengden på erfaringen. Som en av likemennene uttalte; *«du kan rasere livet ditt like fort på tre år som på ti år, så ...»*.

Alle vi intervjuet var likevel klare på at erfaringen spilte inn, men den var aldri viktigst. Det var den individuelle «kjemien» som avgjorde det gode samarbeidet, og flere oppga å ha blitt overrasket over at de passet så godt sammen med sin likemann eller deltager på tross av mange ulikheter. Koordinator, likemann og deltager oppgir også at man kan aldri vite sikkert om man har funnet en god match før man har brukt litt tid sammen. Som en likemann uttalte; *«Det er jo ofte «den ene» personen som ... kan redde et liv, sant. God kjemi kan være utslagsgivende, for du kan være den ene personen»*.

Dette reflekterer hvor sentral en likemann anser den verdien relasjonen deltager får med ham eller henne, og indikerer da også et svært høyt nivå av ansvarsfølelse. Selv om andre likemenn ikke uttrykte sin rolle like sterkt, ser vi likevel klare tendenser til at relasjonen mellom likemann og deltager kan bli såpass krevende for likemann at avklaringen koordinator nå gjør i oppstartsfasen utmerker seg som ekstra relevant. Vi ser også at det krever mye å tre inn i en rolle som likemann. Tross denne avklaringen, fremstår likevel likemann som en slags «alt-mulig-person» som skal kunne stille opp på kort varsel, med en ubekvem arbeidstid, tåle mye usikkerhet og avtalebrudd, håndtere nettverksbygging og rolleavklaring, og samtidig balansere sin egen hverdag som relativt nylig rusfri. Det er med andre ord ikke alle som egner seg til å være likemann, og vi ser derfor her litt nærmere på utvelgelsen av disse.

De tre hoved-utvelgelseskriterier for en deltager i prosjektet er dermed:

- deltagerens relative rusfrihet (gul - grønn sone)
- et uttrykt ønske om likemann
- mangel på et rusfritt nettverk

Utvelgelse av likemann

Utvelgelsen av likemann var vi også innom i innledningen, hvor vi ser at likemann rekrutteres fra A-larms egen kursrekke. De har altså allerede gjennomgått tre kurs, men ikke alle som tar kursene blir likemann. Prosjektleder fra A-larm anslår at omlag 30% av de

som tar likemannskursene totalt i A-larm (nasjonalt, ikke i Stavanger spesielt) blir aktiv likemann. Dette relativt lave tallet kan skyldes flere faktorer. I følge A-larm arbeides det nå med endringer som skal sikre at flere av de som tar likemannskurset kan fungere som likemenn etterpå.

Gjennom intervjuene ser vi at både likemennene selv, samt koordinator oppgir at personlig egnethet hos likemann er svært viktig, og det samme er et avklart forhold til rus. For å aktivt utøve en rolle som likemann, er det blant annet en viktig forutsetning at man tydelig har lagt sitt eget «problem» bak seg, altså må likemann kunne ha demonstrert over en viss tid at han eller hun håndterer en rusfri hverdag selv.

Vedrørende personlig egnethet, trekkes spesielt objektivitet og distanse til problematikken frem. Dette er tenkt, blant annet, å gjøre det lettere for likemann å innse at det som virket for ham/henne, ikke nødvendigvis vil virke for alle. Det fremstår viktig at likemann er en god lytter. Alle likemenn vi intervjuet var enige i at man skulle ha vært rusfri en periode, men selve lengden på perioden var ikke sentral, ettersom dette var noe som ble oppgitt til å være veldig individuelt. Om likemannsjobben kom alt for tidlig i ens egen rehabiliteringsprosess derimot, mente mange likemenn at det kunne fort bli veldig mye på en gang. Som koordinator påpeker, er det derfor viktig at man avklarer mål for tjenesten, eller samværet med likemann, helt i starten. Om ambisjonen til likemann er å «være en generell støtte» for deltager, er det en reell risiko for at han eller hun vil brenne seg ut raskt. En av likemennene legger også til at:

«Man må ha et avklart forhold til rus. Dette gjelder ellers i livet også, ting må være litt avklart rundt deg. Så man ikke tar på seg for mye. Det er jo noe med å dra fram erfaringen din som verktøy hele tiden, det kjenner man fysisk. Da skal du ha et apparat rundt deg».

Vi ser her at ved utvelgelse av likemann til prosjektet vektlegges:

- gjennomgått kurs gjennom A-Larm
- personlig egnethet
- et godt avklart forhold til rusmidler

Som vi har nevnt, utmerker denne tjenesten seg som annerledes enn andre hjelpetjenester, både for deltager, likemann og fagkonsulentene. Men kan virkningen av den måles? Dette tar vi for oss i neste punkt.

6.4 Likemanntjenesten - virkning og målbarhet.

Uavhengig av om dette er en tjeneste som tilbys av - eller via - det offentlige, er det sentralt at den er nyttig for den rusavhengige selv, for kommunen som skal benytte seg av den, men også for likemann. Men hvordan måle kvalitet og måloppnåelse på tjenesten for de ulike aktørene og den samlede samfunnsnyttens? Vi begynner med en gjennomgang av virkningen sett fra et deltagerperspektiv.

6.4.1 Virkning på deltager

Vi har her samlet et knippe uttalelser fra deltagerne som støtter opp under funksjonen vi ser likemann har som rollemodell, og som relasjonell brobygger mellom et rusmiljø og et rusfritt miljø. Vi kan også se at mange av dialogene under vektlegger flere av punktene vi har gjennomgått tidligere, hvor den relasjonelle og sosiale kontakten viser seg å skille seg sterkest ut. En av deltagerne med likemann i prosjektet, forteller:

Forsker: Hvordan har det fungert å ha likemann så langt da?

Deltager: «Det har vært en god opplevelse. Jeg følges opp og tas alvorlig, det er ikke noe negativt».

Forsker: Hva er mest positivt da?

Deltager: «Det må være fokuset på verdien i å treffe noen med de samme erfaringene, møtes på det planet liksom. Det er veldig positivt. Det ligger så mye verktøy i det å ha klart å komme seg der en er i dag, og kunne diskutere utfordringer på veien. Det er motivasjon i seg selv. Også er det lettere å si til likemann at man har sprek, man kan være ærlig. Man får en god relasjon, at man kan stole på den personen».

Her ser vi at denne deltageren, i likhet med det en annen deltager fortalte tidligere, vektlegger tillitsrelasjonen til likemann, og at likemann fungerer som et forbilde for dem. Aspekter vi har gjennomgått tidligere, som tillit og ærlighet kommer også klart frem i den neste dialogen. En tredje deltager, uttrykker seg slik;

Forsker: Hvordan har det fungert å ha likemann så langt da?

Deltager: «Det fungerer veldig greit å ha likemann. Jeg kan ringe likemann når som helst. Og jeg kan si hva jeg vil til likemann – hun har blitt en god venn – ja jeg sier venn jeg – jeg kan fortelle alt til henne».

Forsker: «Hva finner dere på sammen da?»

Deltager: «Vi går på café, vi tar sol, går turer ... Vi har jo gått gjennom mye av det samme, vi har lik historikk i rus, og det gjør det lettere å snakke sammen. (...) Det er litt «poff» i hverdagen liksom».

Forsker: «Hva tenker du om likemanntjenesten avsluttes?»

Deltager: «Da hadde jeg blitt veldig lei meg. Det er mange som snakker om at dette er en betalt venn, en støttekontakt, men jeg tenker jo at det er noe annet. Noen som kan hjelpe meg ut på rusfrie ting. Jeg vil gjerne ha likemann ett år til. Jeg ser med skrekk og gru på den dagen når jeg ikke kan ha henne mer ... De må for all del ikke legge ned denne tjenesten – da har vi ingenting»

For denne deltageren, som har hatt mange års erfaring med rus og oppgir at hun er mye ensom, er det tydelig at hennes likemann er et positivt element i hverdagen. Likemann har etablert seg som en sentral del av hennes begrensende rusfrie sosiale liv, og er for henne en av få som tilbyr et «poff» i hverdagen. Dette positive og sosiale innslaget kommer også frem hos en fjerde deltager, som ikke har hatt likemann så lenge. Hun sier:

«Det gode med (likemann) er ... jeg er jo så alene når jeg er rusfri, sant, da er det godt å vite at jeg har henne, at vi skal møtes på søndag liksom, jeg har jo ikke så mye å se frem til. Men bare det å vite at jeg kan gjøre det, hjelper på»

Verdt å merke seg, var at flere av deltagerne så på det å bli likemann som et mål i seg selv. En deltager uttrykte for eksempel et ønske om å i første omgang ta kursene på A-larm, om så bare for å ha en rusfri aktivitet. Selv da hun måtte avslutte deltakelsen i likemanntjenesten en periode, var kursene noe hun så for seg kunne være noe for henne – etter hvert. Som hun sier;

«Om jeg kunne tatt noen kurs, for å få noe å gjøre på dagene liksom, så hadde det vært veldig greit. Nå bor jeg jo bare sånn halvveis på sofaen hos folk, jeg kjenner jo bare folk som ruser seg liksom, så det er vanskelig ...».

Det var flere av deltagerne som oppga å svært gjerne tenke seg å bli likemann, og formulerte konkrete visjoner. «*Jeg kunne absolutt tenkt meg å jobbe med dette. Jeg har tenkt å ta et kurs som A-larm har å tilby, det er fint å ha på CVen og. Jeg tenker at jeg gjerne vil jobbe med rus. Kanskje i Gatemagasinet Asphalt, eller som erfaringskonsulent, eller noe*».

Som vi ser her, har denne sistnevnte deltageren allerede tenkt forbi likemannkurs og likemannjobb, og har et mer langsiktig mål å strekke seg etter. Et yrke, hvor han kan «jobbe med rus», som han sier. Vi ser at likemannstillingen slik den fremstår i prosjektet, dermed kan virke som et oppnåelig mål, og et ledd i det å ta en større del i samfunnet som rusfri medborger. Vi ser også fra intervjuene med likemennene, at flere av likemennene i prosjektet hadde en lignende relasjon til noen som hadde fungert som rollemodeller for dem, da de skulle klare overgangen til et rusfritt liv, og brukte denne erfaringen aktivt inn i sitt eget virke som likemann. Det å se andre hadde lyktes, hadde altså i seg selv vært

motiverende. «Jeg ville ha denne jobben fordi jeg har sett andre gå den veien før meg!», kunne for eksempel en femte deltager fortelle.

Som en av fagkonsulentene ved et av Helse- og sosialkontorene også uttrykte det: «Brukere jeg møter, sier når de skal inn i behandling at -jeg skal bli likemann- liksom, det er status i miljøet. De med brukererfaring er jo litt overalt nå i systemet (...) Noen vil jo bli likemann før de er rusfrie!» Her ser vi altså indikasjoner på at det å få en posisjon som likemann i seg selv kan utløse endring. Som koordinator i A-larm påpekte; «En mentor er jo også en tidligere bruker i systemet, som har fått jobb i systemet, de blir produktive i samfunnet. Så det er klart en progresjon for bruker og for mentor der ja». Den samme virkningen hadde også denne fagkonsulenten observert:

«Noen av de som er likemenn nå, de kjenner jeg jo godt fra før, de har vært i systemet lenge. Og jeg blir rett og slett stum av beundring. Jeg ser jo at dette miljøet de får via A-larm, og det at de får være likemenn, det er noe av det viktigste for å bli rusfri. Jeg ser jo [nåværende likemenn], de stråler jo! Jeg vet ikke om de hadde klart seg uten. (...) Jeg kjenner meg så stolt, når likemenn får jobb, og jeg er så imponert over hva folk får til».

Det at ansettelsen som likemann har en del å si for overgangen til et mer ordinært samfunnsliv, er en antagelse som styrkes når vi intervjuet likemenn med flere års avstand mellom likemannjobben og sin avhengighet, og de med relativt kort tid mellom likemannjobben og avhengigheten. Man får da et innblikk i hvordan de selv opplevde å endre seg gjennom perioden.

I alle tilfellene ser vi at de som fungerte som likemenn under nåværende prosjektperiode hadde lignende ambisjoner om økt deltagelse i et mer ordinært samfunnsliv da de begynte som likemenn, og ved at flere av dem har oppnådd dette målet. Likemennenes eget blikk inn på hva likemannjobben i seg selv har gjort for dem er her viktig.

6.4.2 Virkning på likemann

Vi ser fra intervjuene at det å være likemann i seg selv kan være motiverende. Flere av likemennene oppgir dette, som en likemann som sier at han har «drømt om å bli likemann siden jeg kom ut (av behandling)». I tillegg oppgir mange likemenn et ønske om å forfølge en karrierevei innen rusbehandling selv. Som en annen av likemennene sier; «Jeg vil fortsette med dette. Jeg vil jobbe med folk, det er ... mitt kall å hjelpe folk - gjerne ungdom - i rus. Det er en drøm».

Det er interessant å legge merke til at av de 11 likemennene i prosjektet ved prosjektslutt så er 9 lønsmottagere i ordinært arbeidsliv utenfor A-larm, og av disse er minst 8 ansatt

på rus- og/eller psykisk helsefeltet i offentlig sektor. De resterende to likemennene innehar ved prosjektslutt lønnede verv eller ansettelser innad i A-larm utenom likemannstillingene. Alle de intervjuede med jobb ved siden av sitt engasjement som likemann, oppga at likemannstillingen hadde vært et trinn på vei mot å bli ansatt i andre stillinger i offentlig sektor.

I tillegg kom det frem at likemannstillingen ikke for noen av deltagerne hadde fristet dem tilbake til rusbruk, snarere det motsatte. En likemann mente man regelrett «skremmes jo fra tilbakefall». Dette går også igjen hos andre, som en av likemennene forteller: «*Folk snakker jo så mye om (risikoen for) tilbakefall, men for meg har det vært helt motsatt! Man blir jo skremt av å ruse seg når man ser bruker, og tenker, det der vil jeg i alle fall aldri igjen!*». At likemannstillingen da fungerer rehabiliterende, ser vi klare indikasjoner på i intervjuet med en tredje likemann:

«Det er jo en behandling for oss å få den jobben, vi lærer jo ting hele veien vi òg, og gjør nye oppdagelser i forhold til egen «recovery», ikke sant. For meg, så har likemannstjenesten fungert som ettervern faktisk. Hele gruppa her, veiledningene og alt, det er ettervern for meg».

Interessant er også observasjonen at flere av de som har vært likemann eller erfaringskonsulenter i lang tid, opplever det som en rolle de nå har vokst ut av. Finn for eksempel, opplever at stillingen holder ham litt tilbake i en identitet han kunne tenke seg å legge bak seg.

«Jeg (kjenner på at jeg) trenger progresjon, å komme meg videre. Jeg har vært rusfri i flere år, og jeg begynner å bli lei av å bli identifisert som dette. Du er ikke bare «X-rusavhenging» lenger, du får flere roller, du blir en sønn, en venn, en onkel, en kollega ... identiteten din får en annen form. Likevel er «X – rusavhenging» igjen i den jobben».

Andre igjen fremstilte erfaringen som en «ferskvare» man kunne få en for stor avstand til, til at man egentlig kunne bruke erfaringen sin. Som en av likemennene som ved prosjektslutt var gått over i full stilling utenfor A-larm sier det: «*Det er vel litt både-og. Man kan godt være mentor i 10 år etter man er rusfri. Men det er klart at miljøet og systemet endrer seg, så på en måte så er det (erfaringen) jo også litt «ferskvare» ja*». Dette er likevel ikke noe som gjelder for alle. For andre likemann som nå jobbet fullt i rus- og erfaringsrelaterte stillinger utenfor A-larm, var den lille ti-prosenten også verdt å beholde fordi den gav en kontinuerlig oppfriskning på situasjonen «der ute». Flere opplevde en så stor glede av å fungere som likemann for andre, at de gjerne ville beholde stillingen, selv

om de var i full jobb et annet sted, og opplevde at de fikk mer giv etter hvert som de fulgte opp flere. Dette sier noe om hvor givende jobben oppleves for likemennene selv.

Vi ser først og fremst en stor endring i hvordan likemann selv nå går fra det å være en mottager til en tilbyder av en tjeneste. En likemann sier hun har vokst veldig på å bli likemann, spesielt var det å få bruke alt det negative hun hadde opplevd til å bli noe positivt for andre, som gjorde det største utslaget. Dette å kunne bruke de negative erfaringene sine til å bidra til en positiv endring for noen andre, går igjen hos alle respondenter. Dette positive bidraget gir igjen utslag i hvordan likemennene møtes av samfunnet generelt, og spesielt i situasjoner hvor de tidligere har opplevd å stå med «lua i hånda». Som en av de aktive likemennene ved projektslutt kunne fortelle, var det gjennom i hans endrede status i ansvarsgruppemøtene han merket forskjellen aller størst. Denne likemannen har mange år med rusavhengighet bak seg, og har vært «*inn og ut av disse kontorene et utall ganger*». Slik oppleves den nye posisjonen i «systemet» for ham: «*Før ble man jo nesten utheve på de møtene, og nå får man en klem når man kommer, ikke sant!*».

Som vi ser over, erfarer likemennene å bli godt mottatt av samfunnet de nå etablerer seg som en del av. Flere av dem har tidligere hatt ulønnede verv, som de også mente hadde hatt noe å si for videre yrkesdeltagelse, og som var positive for dem, men likevel kan det tyde på at likemannstillingen utgjør noe ekstra. Dette kom klart til uttrykk i sitater fra nåværende likemenn. Som vi ser en likemann uttaler:

«Det vurderes slik: om jeg var helt fersk, så kunne jeg tatt dette som en frivillig stilling. Men ikke nå. Målet vil alltid være en lønna stilling etter hvert, det kan balle på seg. Man bygger opp ansiennitet, og rykte, man bygger nettverk og det kan være en innfallsport til ordinært arbeid. Det er jo en hjelp for mentoren og dette her. I tillegg kan man få litt ... oppfriskning av brukerne, fra de som er «ny-nyktre». Det er positivt, fordi man glemmer litt etter hvert»

I fortellingene over ser vi flere viktige faktorer ved likemannstillingen. Både at likemannstillingen er en hjelp for likemann å komme seg videre og ut i arbeidslivet, at stillingen gir et inntak til å holde seg oppdatert på rusmiljøet som har relevans når en har gått videre til andre stillinger innen rus- og psykiskhelsetjenester, og at lønnen i seg selv kan virke motiverende for rekruttering til likemannstillingene. Det med lønningens relevans ble tatt opp i alle intervjuene, og videre vil vi se på flere aspekter ved nettopp det at likemannstillingen er lønnet, og ikke frivillig.

6.4.3 Hvilken rolle spiller det at det er lønnet stilling?

Alle vi intervjuet ga klart uttrykk for at dette var en stilling som burde være lønnet, ikke frivillig. Om vi tar utgangspunkt i samtalene vi har hatt, fremstår lønn som en forpliktende faktor, en mobiliserende faktor og en verdsettende og inkluderende faktor.

Fra koordinator i A-larm sitt perspektiv, vurderes lønnen til å gjøre at A-larm som organisasjon kan sette andre, eller flere kriterier og krav til stillingen enn når den er frivillig. Slik er stillingen som lønnet mer forpliktende og den indikerer også sterkere at likemanns rolleutøvelse skal være pålitelig og kompetent. Som en likemann i prosjektet sier:

«De har jo noe som ligner på dette, på Blå Kors, det er jo frivillig. Men, for å være ærlig, man jobber hardere når man får en jobb. Man starter ofte frivillig, men vi ønsker jo en jobb. Lønn har nok mye å si for rekruttering også. Om folk kan velge, frivillig eller lønn for samme arbeid ... og så kvalitets-sikrer det jo noe for brukeren også».

Vi ser her flere relevante aspekter ved at stillingen er lønnet, og at likemennene selv opererer med et klart skille mellom rollen som frivillige yter, og den de yter selv. Et sentralt poeng er hvordan den lønnende stillingen med ett gir likemann en arbeidsgiver, som kan sette krav og forberede likemann på andre, mer regulære stillinger i arbeidslivet, og som også kan fungere som referanse på andre jobber. Slik er den lønnede stillingen også en mobiliserende faktor. En likemann i prosjektet, forklarte det slik:

«(Lønn) skaper nok mer engasjement. Målet er jo ofte å få seg en betalt jobb, ikke sant. Det bidrar jo også til at man føler at man blir satt pris på. Man begynner gjerne med å vise seg frem som frivillig først, litt sånn «her er det noen å satse på».

I tillegg kommer det frem at spesielt for nyervervede likemenn, er lønnen i seg selv en sterk motivasjonsfaktor, mens for dem med andre jobber ved siden av, er det mer en indikasjon på kvalitet og profesjonalitet. En av informantene som har vært likemann en stund, sier om lønnen at den ikke er så viktig nå, men at «den var viktig i begynnelsen da. Den lille ti-prosenten hadde mye å si for at jeg fikk de andre jobbene. Jeg vil si at første året hadde den mye å si, men nå kunne jeg vært uten».

Dette gir seg også utslag hos dem som ikke er avhengig av lønnen i det hele tatt, men som heller ser på verdien av å kunne uttrykke seg som en verdiskapende del av samfunnet. Som Kenneth, også likemann i prosjektet, sier: «Lønna har ikke noe å si. For meg spiller det ingen rolle. Det er det å kunne si at man står i jobb liksom, når noen spør – hva driver du med – så er det det å kunne svare at man står i jobb...». Vi ser altså at lønnen har en verdsettende og inkluderende faktor. Som en annen likemann i prosjektet forteller;

«For mange er dette den første jobben de har, det gjør at du er mer en del av samfunnet, ikke sant. (...) Når man skal bli en del av samfunnet for første gang...det er en del av en tilfriskning, man får bretta ut ryggen liksom. Når man alltid har vært mottager av noe, hele livet, da blir man fort veldig passiv. Men her får man være med å bidra – tenk å få en ekte lønnslipp, liksom!».

Over ser vi tydelig hvor mye lønnen kan ha å si for likemann. En lønnet likemannstilling ser slik sett ut å fungere som en bro mellom en mer uforpliktende deltagelse i frivillig sektor og en mer forpliktende og systematisert deltagelse i arbeidslivet. Dette kom spesielt klart frem under intervjuene av flere av likemennene i dette prosjektet, som oppga å ha hatt frivillige verv, både i A-larm og andre steder, før de fikk likemannstillingen. Vi kan oppsummere:

- Ved å bli lønsmottager, endres identiteten ytterligere fra tjenestemottager til bidragsyter i samfunnet.
- Lønnen oppleves som en direkte reaksjon på at arbeidet de gjør blir verdsatt av samfunnet.

6.4.4 Målbarhet

Felles for svarene fra koordinator, likemann og fagkonsulenter når vi spurte om tjenestens virkning kunne måles og registreres var at dette var utfordrende. Fra koordinator og likemann spesielt, kom det i tillegg frem at rusfrihet som målbar faktor i seg selv var alt for ambisiøst for denne tjenesten. Som koordinator uttalte det; «*Vi er her av en grunn, vi skal være et tilskudd til bruker som skal lede ham til en bedre livssituasjon. Da snakker jeg ikke nødvendigvis rusfrihet, men vi er på skadereduksjonsnivå*».

Vi ser derfor at likemanntjenesten i første rekke ønsker å bidra til en bedre hverdag med eller uten rus. Målbarheten av virkningen på denne tjenesten blir da vanskelig, når «en god hverdag» er såpass vanskelig å definere utover de basale behovene mennesker har for trygghet, tilhørighet og mening.

Det ble derfor foreslått fra Helse- og sosialkontorene og fra koordinator å la bruker selv evaluere hvor godt det fungerer, og at man kunne tilrettelegge for en evaluering sammen med deltagerens fagkonsulent i kommunen etter seks måneder. I tillegg kom det samlet sett frem flere ytre aspekter som kan fungere som indikatorer på «virking» eller en generell forbedring i livssituasjonen for deltager. Vi fremhever her faktorer nevnt i intervjuene som likemann og fagkonsulenter mener indikerer progresjon for deltager.

- Deltager opplever mindre isolasjon
- Deltager har tilgang på et rusfritt nettverk

- Det er en tillitsrelasjon mellom likemann og deltager
- Deltager har rusfrie aktiviteter på dagtid
- Deltager ser etter et godt bosted
- Aktivitetene deltager planlegger med likemann finner sted
- Deltager viser interesse for det de holder på med
- Deltager tar initiativ til aktiviteter selv
- Deltager blir selvhjulpen, dvs. at likemann utspiller sin rolle
- Deltageren leter etter behandlingsplass selv
- Deltageren gjør noe aktivt for å få jobb eller utdanning

Vi ser at selv om en «bedre» hverdag eller et «godt liv» er individuelt, og en svært abstrakt og ambisiøs målsetning for en tjeneste, kan man ut i fra kunnskap om deltakernes utfordringer og livssituasjon samle flere punkter som kan inngå i et gradert progresjonsskjema. Felles for flere av punktene er at deltager gradvis går fra å være en passiv mottager av tjenester, til å innta en mer aktiv og søkende rolle, hvor målet er en bedret livskvalitet for deltager.

6.4.5 Fordeler og ulemper ved kommunal ansettelse

Når vi kikker på likemannrollen gjennom prosjektperioden, er det tydelig at den har blitt mer «profesjonalisert» med tiden, med målavklaringer, kompetanseheving og krav. Vi ser også at dette er en utvikling støttet av likemann og koordinator. Det ville derfor vært interessant å kikke på hvorvidt dette, som en mer formalisert metode for rehabiliteringsarbeid, kunne blitt en stilling som kan tilbys av kommunen selv. I den sammenheng må man se på hvilke aspekter som og kunne svekket eller styrket tjenesten. Vi har diskutert dette spørsmålet med fagkonsulentene, koordinator, likemennene og deltagerne selv, og sammenfatter dette med vår egen vurdering i slutten av avsnittet.

Ettersom mange av likemennene vi intervjuet nå har et par år med komparativ arbeidserfaring, det vil si at de kombinerer likemannsrollen med større eller mindre stillinger i offentlig sektor som for eksempel erfaringskonsulenter eller assistenter i helsesektoren, er likemennenes vurderinger også sentrale her. Under har vi samlet vurderingene fra alle fire nivåer som fordeler og ulemper ved kommunal ansettelse av likemann.

Forutsigbarhet versus fleksibilitet

Flere påpekte at fast ansettelse lar seg dårlig kombinere med høy variasjon i timebruk per uke og måned. Dette kan føre til situasjoner hvor man plutselig får mange deltagere å være likemann for på en gang, og i kombinasjon med en eventuell ny jobb, er dette en utfordring. Likevel har det en hensikt å sette deltagere på «pause». Ikke bare er likemann-deltager

relasjonen noe som støtter seg på individuell «kjemi», men det å vise tålmodighet med noen er også å vise dem tillit. Flere likemenn vektlegger hvor viktig det er å ta seg god tid, akseptere feilsteg og tilbakeslag, og ha mye tålmodighet, når noen skal etablere en rusfri hverdag. Likevel skaper dette også bekymring og stress for likemennene. Som en likemann reflekterer; *«Det å ha god tid, det er viktig. Ting skjer jo, det er det som er å gå veien, å gå feil og reise deg igjen. Men jeg vil jo også gjøre en god jobb. Når man ikke får kontakt (med deltager), det er stress. Men alt er jo en prosess».*

Vi ser også at likemannstillingen derfor må være uhyre fleksibel, og at den er preget av kontinuerlig usikkerhet. En likemann kunne fortelle hvordan han, over en relativt kort periode, etablerte en relasjon som likemann med fem deltagere, hvorav han på intervjuutidspunktet var likemann for en som var på «pause» og en i oppstart. Han forteller hvordan den første deltageren trakk seg fort fra tilbudet. «Han følte nok jeg var en «kjøpt og betalt» venn, og han hadde ikke nok indre motivasjon». Den andre deltageren hadde han ett års tid. Denne deltageren var stabil i forhold til rus, og likemann mente deltageren hadde godt av å snakke med noen som ikke ville utnytte ham, men relasjonen ble avsluttet, selv om likemann egentlig ikke ville. (Han forteller ikke hvorfor dette ble avsluttet). Den tredje deltageren var i behandling, og også avsluttet. «Han gikk rett i tilbakefall. Jeg fikk aldri tak i denne personen, så det stoppet fort». Den fjerde fikk også raskt tilbakefall, men skled litt senere ut enn nummer tre, kan likemann fortelle. *«Jeg har meldt og ringt ham, men får ikke kontakt, så han er satt på vent. Hvis han tar kontakt nå, så får jeg to! For jeg startet akkurat opp med en til, men det er helt nytt, han har noen måneder igjen i behandling ennå».*

Som vi her ser, kan man forvente et høyere timeantall enn man ble lønnet for i starten av en relasjonsetablering mellom likemann og deltager, og et lavere timeantall utover i perioden. Dette ville også variere med deltagers tilstand underveis. I tillegg opplever flere likemenn å bli kontaktet på kveld, natt og i helger, spesielt når deltager er i en utfordrende periode. Som en av fagkonsulentene uttalte under intervjuet; *«De er jo tilgjengelig hele døgnet, på telefon og sånt... om en fagkonsulent ville tatt på seg sånt... nei, det er vi tilbakeholdne med».*

Det å beholde tilgjengeligheten på likemann døgnet rundt i den sårbare fasen etter behandling ble ansett som svært viktig, også av likemennene i prosjektet. Som flere påpekte, er ikke rusavhengighet en *«en 8-16 sykdom»*. Vi ser altså at tilgjengelighet gjennom hele døgnet og stor variasjon i timebruk er en utfordring når det kommer til ordinære ansettelse og lønn.

Det virker dermed vanskelig å fastsette en prosentsats for den uforbeholdne tilgjengeligheten likemann fremviser. Som en av fagkonsulentene uttalte, så kan man som fast arbeidstager i kommunen heller ikke ha lengre perioder hvor likemann går uten

deltager, og at A-larms brukerorganisasjon var unik i det at de kunne holde likemenn, som en fagkonsulent beskrev det, «på gress». Man ser også problemer der likemann til tider får to og opp til tre deltagere samtidig, om noen man har satt på «pause» tidligere kommer tilbake noe uventet. Dette hadde også et økonomisk aspekt ved seg. Som en av fagkonsulentene påpekte: «*Men man må tenke økonomi også sant, kanskje hadde det blitt vanskeligere (for deltager) å få tjenesten*». Dette er et sentralt poeng, og et argument for å beholde tjenesten slik den er i dag.

Rapportering versus tillit

Som nevnt tidligere, fremheves det som viktig for relasjonen mellom deltager og likemann at likemanntjenesten ikke er en «ordinær» del av det offentlige systemet. Koordinator mener det er såpass viktig å gi deltagerne «*opplevelsen av at dette er en «fri» rolle som likemann har*», at tjenesten må bli tilrettelagt slik at likemann både har lik erfaring som deltageren, og at de er tilgjengelig når de andre tjenestene ikke er det (kvelder/helger/høytider). Koordinator oppga også at den frie rollen nevnt over var sentral fordi «*det er viktig for brukerne, som har trødd i systemet så lenge og ofte fått dårlige erfaringer. De skal føle vi kommer utenfra*». Dette støttes også av fagkonsulentene til en viss grad.

Når vi spør fagkonsulenter, likemenn og koordinator hvorfor denne «frie» rollen er sentral, fremheves det at tjenesten er unntatt regler for ubekvem arbeidstid og/eller midlertidige og usikre stillingsbrøker, og kanskje viktigst: den er også unnlatt regler for rapportering. Dette gjør dermed at likemann har hva fagkonsulentene refererer til som «et større handlingsrom» enn de har selv. Som den ene fagkonsulenten sier; «*Likemenn kan komme inn etter behandling, vise at det nytter på en måte vi ikke kan. Likemenn ser jo ting lettere, og kan si det - ting forholdet vårt ikke kan tåle*». Dette henger sammen med erkjennelsen fra fagkonsulentene selv, at mange av deres klienter er skeptiske til det offentlige i så stor grad, at «*noen ville sikkert takket nei [til likemann] bare på grunn av systemet*». Vi ser de samme elementene dukke opp i intervjuene med likemennene, som denne dialogen med en av likemennene reflekterer:

Likemann: Kommunen er jo mer firkanta, det er mange regler og alt skal dokumenteres, og skje til faste tider.

Forsker: Tenker du det hadde vært en idé om kommunen overtok og fikk den inn som et tilbud fra dem?

Likemann: «Å formalisere den? Nei. Det er nok folk som regelstyrer. Det må være en plass hvor de kan møte noen som ikke pirker i regler, søknader osv. Vi er jo i visse tilfeller brobyggere mellom sosionomer og bruker, for eksempel»

Som likemann i prosjektet her sier; «*Som likemann kan man operere i en slags gråsoner, men i kommunen... der er det viktig at ryggen til kommunen skal være klar, sant? (...)*». Likemann forklarer videre at han til en viss grad opplever at deltager underrapporterer misbruk til «systemet», men forteller en mer realistisk historie til ham. Likevel må det nevnes her at rapportering om aktiviteter også skjer i A-larm, som et ledd i å kvalitetssikre tjenesten, og for å lettere plukke opp om likemann strever i sin relasjon med deltager.

Vi ser her at deltager opplever å måtte «svare for seg» ovenfor de andre tjenestene i hjelpeapparatet. Når deltager kan rapportere (i en større grad) et mer realistisk bilde av rus- og rusmisbruk til likemann, uten at likemann plikter å rapportere dette videre, bygges det tillit som skiller likemantjenesten fra «det offentlige», eller «systemet» som det ofte henvises til i intervjuene; altså det formelle hjelpeapparatet rundt den rusavhengige. Skepsisen kommer naturlig nok fra deltagers tidligere erfaringer med dette «systemet», og en implisitt usikkerhet rundt hvilken grad deltager opplever at «det offentlige» hjelpeapparatet er mer ute etter å rapportere rusmisbruk og kriminelle handlinger over å gi individuell hjelp og støtte. Man ser også fra intervjuene med deltagere og likemann en skepsis mot om hjelpeapparatet i «det offentlige» i tilstrekkelig grad kan forstå eller sette seg inn i problemene de har. Med forståelsen og sensitiviteten likemann har ervervet seg gjennom erfaring, overskrider likemennene denne barrieren, samtidig som likemann ikke har muligheten til å bruke makt og sanksjonere rusmisbruk, eller lukke døren for deltager når de opplever tilbakefall. I hvilken grad dette kan endres ved en eventuell ny praksis hvor A-larms interne månedsevalueringer formidles til deltagerens primærkontakt i kommunen, vil trolig avhenge av hvilken grad rapportene profileres.

Informasjonsflyt og etterrettelighet

Selv om det er tydelige fordeler ved den «frie» rollen likemann har i dag, som ansatt i en brukerorganisasjon hvis tjenester leies inn av kommunen, fortelles det også om visse fordeler ved å ansette likemann kommunalt. Disse aspektene kom tydeligst frem i dialog med fagkonsulentene i de fire Helse- og sosialkontorene, hvor mangelen på informasjon og oversikt gjorde at tilbudet fort «druknede» eller ikke ble lagt merke til av andre fagkonsulenter eller andre i hjelpetjenesten.

Det ble også nevnt at ved en kommunal ansettelse, kunne likemann lettere gi deltager et viktig signal om han eller hun også må følge visse regelverk, og at dette også kunne gi likemann en enda større grad av formalisering og trygghet i rollen.

For likemennenes del, ansås fordeler ved kommunal ansettelse mest å være anseelse og likemannens egen integrering i samfunnet. Som en likemann uttalte det: «Man vil jo ha folk integrert i samfunnet». Det ble ansett at å opprette likemann som en reell offentlig stilling kunne øke graden av integrasjon. Noen fagkonsulenter oppga også at en ansettelse i kommunen kan speile «brukergruppen» mer positivt inn i «systemet». Her tenkes det

muligens mest på graden av eksponering av tidligere rusmisbrukere inn i det offentlige som ressurspersoner.

Vi kan likevel legge merke til at selv om ansettelse i offentlig sektor kan ha visse fordeler sett fra fagkonsulentenes og likemennenes side, er det ingen som trekker det frem som spesielt positivt for deltagerne selv. Likevel noterer vi også at mange av likemennene i prosjektet oppgir å ha hatt noen å se opp til selv, på en liknende måte som de nå ville være for noen andre. Felles karakteristika for disse «rollemodellene» var at de «så» rusmisbrukeren, anstrengte seg litt mer enn andre (for å hjelpe), og representerte noen som ville dem vel. Fordi de ville, ikke fordi de måtte. Disse rollemodellene hadde ofte, men ikke alltid, brukererfaring, og det kan noteres at de fleste var ansatt i hjelpesystemet.

Det er dermed flere ting som kommer frem som utfordringer ved ansettelse i offentlig sektor. Blant disse finner vi:

- utfordringer ved timeføring av irregulær og ubekvem arbeidstid
- ustabilitet og variasjon i størrelse når det gjelder stillingsprosent
- utfordringer for tilliten som erverves ut fra likemanns «frie rolle» (direkte og ærlig kommunikasjon i kombinasjon med mangel på sanksjonering eller plikt til å rapportere)

Likevel er det aspekter som kunne vært fordelaktig ved at likemannstillingen ble tilbudt av det offentlige for likemann og det offentlige selv. Dette er aspekter som:

- for likemann kan det innebære økt anseelse fra samfunnet, samt økt grad av integrasjon i et mer normalisert arbeidsforhold med pensjonsordninger, forsikringer etc.
- for det offentlige vil man kunne øke informasjon utad og bedre informasjonsflyt internt
- øke graden av formalisering og dokumentasjon ytterligere, og trolig en mer standardisert måling av virkning

Samlet sett er det likevel under modellens nåværende form lite fra intervjuene som tilsier at en ansettelse av likemann i det offentlige ville være å foretrekke. Momenter beskrevet over viser også at det kan vært vanskelig å tilby dette som en fast, lønnet stilling i kommunen, med mindre den kunne fylles med andre, like fleksible arbeidsoppgaver.

Den frie rollen likemann får gjennom å arbeide via en brukerorganisasjon synes å ha flere fordeler enn ulemper. Disse positive virkningene er fremtredende, ikke bare for deltager selv, som er målet for prosjektet, men også for det offentlige tjenesteapparatet, her

representert ved de intervjuede fagkonsulentene ansatt ved fire Helse- og sosialkontorene i, og for likemennene selv. Likevel har prosjektet vist at det finnes flere forbedringsmuligheter, og også utfordringer man burde sette søkelyset på dersom ordningen skal fortsette som i dag.

6.5 Utfordringer ved nåværende modell

Deltagerne i prosjektet har jevnt over vurdert likemannrollen som et positivt innslag i livene deres. På tross av at vi aktivt etterspurte dette i intervjuene oppgir de få forbedringspunkter, selv om et par uttrykte et ønske om at likemann skulle tørre å «pushe» dem litt mer, og benytte sin posisjon til å kreve mer av dem.

Fra likemannperspektivet var også de fleste fornøyde med hvordan modellen og tjenesten fungerte, spesielt den senere tid, hvor kurs og veiledninger fra koordinator i større grad oppleves givende, støttende og relevant for arbeidet. Flere ytret likevel ønske om at tilbudet skulle øke i omfang, og at man mer generelt kunne få til mer langsiktig tenking i rusomsorgen. Rent konkret ønsket også likemennene å i større grad få likemanntilbudet tidligere inn overfor kandidater som ønsker seg ut av rusen, helst allerede når kandidaten er i behandling. Dette krever i tilfelle en oppskalering av informasjon om tjenesten til aktører på rusfeltet. Informasjonsflyt mot behandlingsfeltet generelt, og overfor kommunale tjenester spesielt, er også det største forbedringspotensialet datamaterialet viser til.

Det har også vist seg å være en forskjell på hvordan det oppleves at likemenn fordeles på de ulike Helse og sosialkontorene. For eksempel er et av Helse- og sosialkontorenes kommunikasjon med A-larms koordinator mer avventende, og det forventes her at A-larm skal ta kontakt om det er noe ledig, ettersom dette var hva de ble forespeilet i prosjektets oppstartsfasen. Et annet Helse og sosialkontor er mer «pro-aktivt» og tar ofte kontakt for å høre om det er likemenn ledig. Da det tyder på at mer aktive fagkonsulenter oftere får tilgang på likemenn, oppleves det for andre som om det er et «førstemann til mølla» prinsipp som styrer hvor mange likemenn man kan få tilgang på. Det etterlyses derfor en jevnere og mer strukturert fordeling av likemenn på Helse- og sosialkontorene.

Det kommer også klart frem fra datamaterialet at fagkonsulentene ansatt ved de fire Helse- og sosialkontorene i varierende grad er fornøyde med flyten av informasjon om tjenesten internt. Flere nevner at det er vanskelig å informere om tjenesten i eget nettverk på jobb, at mange nye ansatte ikke blir informert om tjenesten, at informasjon om tjenesten må ut til boliger og behandlere i større grad, og at det er lite skriftlig å henvise til. Fagkonsulentene som tiltrådte stillingen etter prosjektstart, fikk for eksempel høre om tilbudet helt tilfeldig, og oppsøkte informasjon og kontaktet A-Larms koordinator på egenhånd fordi hun var interessert.

Det er også en klar svakhet at det ikke finnes informasjon om dette tilbudet inne på kommunens eget sentrale system. Som en fagkonsulent sa det: «*Du vet, her er det litt sånn, står det ikke (om tjenesten) i QLM, så finnes den liksom ikke!*» [QLM er Stavanger kommunes digitale kvalitetssystem]. Informasjonen om tjenesten må dermed i første rekke forbedres. Som en av fagkonsulentene sier; «*Spre det glade budskap – alt for få vet om det her!*».

Noen forbedringspunkt:

Med utgangspunkt i at man totalt sett er fornøyd med tjenesten, samler vi forslag til forbedringspunkter nedenfor.

Rutiner og rolleavklaringer

Det uttrykkes fra Helse- og sosialkontorene et klart behov for å få klarhet i rutiner og roller, spesielt i det tilfelle at fagkonsulentene skal være delaktig i en form for evaluering for deltager. Det ytres også et ønske om muligheten til å drøfte kandidater internt med kollegaer før en avgjørelse om likemann tas.

Krav til dokumentasjon fra organisasjonen

Helse- og sosialkontorene ønsker mer skriftlig dokumentasjon fra koordinator i A-larm, både underveis og en sluttrapport når en likemann avslutter sitt engasjement med deltager. Det kom også forslag om å øke stillingsprosenten for likemann, slik at man kunne tildele dem flere formelle arbeidsoppgaver (som refleksjonsnotater eller rapportering), som igjen kunne forberede dem ytterligere på jobber utenfor brukerorganisasjonen. Det var ikke klart for fagkonsulentene at rapporteringspraksis hadde blitt opprettet ved A-larm i løpet av prosjektperioden, og eventuell formidling av disse til primærkontakt i kommunen skal nå diskuteres. Ellers var det jevnt over ansett viktig at kurs og veiledningspraksisen internt i A-larm skulle fortsette å øke kvaliteten, både for tjenestens del, og for likemanns del.

Rettferdig fordeling av likemenn på de respektive Helse- og sosialkontorene

Noen av fagkonsulentene opplevde en skjevfordeling av likemenn på de ulike kontorene. Flere av fagkonsulentene oppga også at det var stor pågang av potensielle deltagere, men for liten tilgang på likemenn.

Utfordringer med kontinuitet pga. rusavhengighet og tilbaketrekking

Det er ikke alltid deltaker følger planene som er satt opp. Kan være snakk om behov for behandling, fengselsopphold. ol. Likemenn uttrykker utfordringer ved å ha lite virkemidler for å «hente deltaker tilbake igjen».

Utfordringer ved fleksibilitet i lønn og arbeidstid

Av likemennene var det ingen som nevnte at stillingsprosenten skulle økes. Dette henger

sammen med at gitt usikkerheten og ustabiliteten nevnt over, samt taktikken med å «pause» deltagere mens de var i behandling eller falt tilbake til rusen over en lengre periode. Når dette skjer, fristilles likemann til andre deltagere. Dette er en ordning som er fleksibel og fungerer godt så lenge likemann er fleksibel selv, ettersom man kan oppleve å være likemann for både to og tre samtidig, etter hvert som den opprinnelige deltageren vender tilbake. Dette blir fort en utfordring om likemann blir bundet opp i andre, større stillinger i ved siden av likemannsarbeidet.

Oppsummerende kan vi klart se forbedringspotensialer i tilgangen på informasjon internt i kommunen, en noe økende grad av rapportering fra A-larm til Helse og sosialkontorene, og ved at Helse og sosialkontorene får et likt antall likemenn for å unngå skjevfordeling. Avslutningsvis vil vi nå se på de samlede erfaringene vi har fra denne modellutprøvingen.

7. Samlede erfaringer

Dette prosjektet har vært rettet mot å utprøve en likemanntjeneste/likemannordning for å supplere rehabiliterings- og oppfølgingsarbeidet med rusavhengige i Stavanger kommune. Modellen med likemenn som følger opp deltakere skulle være et bidrag fra frivillig sektor som supplerer øvrige tilbud fra offentlig sektor.

Vi ser fra intervjuene med både deltagere, likemenn og fagkonsulentene at det er flere måter denne tjenesten utmerker seg som annerledes enn andre tjenester til målgruppen. Samtidig bidrar likemannstjenesten også til å bane vei for økt deltakelse i lønnet arbeid for en målgruppe som har utfordringer med å få innpass i arbeidslivet i etterkant av eget rusmisbruk. Å jobbe som likemann kan rett og slett i første omgang fungere som en døråpner til det å delta i arbeidslivet, og for mange som et springbrett som kvalifiserer for andre jobber i etterkant.

Fra både den interne evalueringen gjort av Stavanger kommune, og i intervjuene foretatt av NORCE, kommer det frem at fagkonsulentene ved Helse- og sosialkontorene mener at deres klienter har fått tilgang til en god og fleksibel tjeneste gjennom likemannordningen. Deltagerne i prosjektet gir også uttrykk for at dette er en god og annerledes måte å få hjelp på, som det «vanlige» hjelpeapparatet ikke tilbyr per i dag.

Analysen peker også mot at når likemennene i prosjektet inkluderes i samarbeidet med Helse- og sosialkontorene og andre deler av støtteapparatet, gir dette flere fordelaktige resultater. Eksempelvis for likemann, som fikk bekreftelse på at arbeidet de utførte var viktig, og for fagkonsulentene, som fikk en annen tilgang og et annet virkemiddel overfor tjenestebrukerne de fulgte opp. Et annet sentralt aspekt er lønn. Lønn bidrar til å heve statusen for det arbeidet som legges ned. Det forplikter mer enn tillagte oppgaver i frivillig sektor og en tar steget inn i det ordinære arbeidsmarkedet. Tilgang til lønnet arbeid basert på ens erfaringsbaserte kunnskap fremstår for flere som en katalysator på veien tilbake til samfunnet. En stilling som mentor, slik også andre erfaringsbaserte stillinger kan være det, kan være et viktig steg i retning å kunne innta en sosial rolle som en ordinær, skattebetalende og produktiv samfunnsborger. Likemannstillingen fremstår slik å fungere som en inngang til en mer forpliktende deltagelse i arbeidslivet og i samfunnslivet.

Et tilleggsargument for at likemannsarbeid bør være lønnet er at likemannsarbeid kan være svært tidskrevende og til dels økonomisk kostnadskrevende. Dersom en krever at likemannsarbeid skal være kun ulønnet og frivillig, kan det medføre at likemannstjenester primært utføres av personer som har mye fritid, det vil si av personer som ikke er i jobb. Dette vil frarøve likemannens rollemodell-effekt opp imot samfunnsdeltagelse. Med

utgangspunkt i funnene i punkt 6.4.3, mener vi å kunne argumentere for at likemannsarbeidet burde være lønnet.

Erfaringene fra utprøvingen som her er samlet og analysert, gjør at vi kan oppsummere følgende vurdering av prosjektets målsettinger:

1. *Redusere risiko for tilbakefall under og etter utskrivning fra spesialisthelsetjenesten.*

Det er ikke måltall i datamaterialet for å direkte besvare på siktemålet om redusert risiko for tilbakefall etter utskrivning. Likevel indikerer våre data at tjenesten har bidratt til økt livskvalitet for mange deltagere. Noen oppgir at likemann også et mindre ensomt liv, spesielt gjelder dette dem som finner det vanskelig å bryte med tidligere sosiale nettverk uten tilgang på nye. Likemann verdsettes også av mange som «den ene personen» som kan være en støtte og tilrettelegge for inkludering av deltager i rusfrie nettverk og sosiale grupper.

2. *Styrke oppfølgingen rundt personer som har gjennomført behandling ved rusmestringsavdelingen i Stavanger fengsel*

Siktemålet er ikke oppnådd. Som nevnt innledningsvis i rapporten var det opprinnelig et av siktemålene for prosjektet å også rette seg mot personer løslatt etter rusbehandling i fengselsopphold. I og med at prosjektet fra starten tok en prioritert dreining i retning målgruppen deltakere i rehabilitering fra rusavhengighet, og fasene før, under og etter institusjonsbehandling for rusavhengighet, ble målgruppen knyttet til behandling og løslatelse fra fengsel i all hovedsak droppet. Prosjektet har hatt en deltaker som matcher denne utvalgs-kategorien, og rapporten baserer seg derfor i all hovedsak på erfaringer i tilknytning til institusjonsbehandling for rusavhengighet, og i liten grad på erfaringer fra løslatelse fra fengsel.

3. *Tilby fleksibel og tilgjengelig oppfølging 24 timer i døgnet og 7 dager i uken*

Siktemålet er oppnådd. Likemannstjenesten oppgis av alle parter å være svært fleksibel, og likemann er tilgjengelig for deltager 24 timer i døgnet, 7 dager i uken. Da likemann er lønnet i en 10% stilling, har hun eller han 3,75 tilgjengelige timer i uken per deltager han eller hun følger opp. Dette er en ordning som fungerer godt når relasjonen mellom deltager og likemann er etablert, men som kan vurderes å gjøres om til en større stilling i den første kontaktfasen når relasjonen skal bygges.

4. *Fasilitere trygge overganger og tilby en mer sømløs og fleksibel oppfølging*

Siktemålet er oppnådd. Alle partene i prosjektet rapporterer at likemannstjenesten har en sentral «brobygger-funksjon». Kombinasjonen fleksibilitet og erfaringskompetanse bidrar til å skape nye kontaktflater, til flere samfunnsområder, for deltakere. Dette skaper også endringsvilje og motivasjon for flere deltagere til å innta en aktiv rolle i en rusfri (og i noen

tilfeller tilnærmet rusfri) hverdag. Likemannens tilgjengelighet og åpenhet, gjør deltagers kommunikasjon og orientering mot støtteapparatet mer sømløs og mer fleksibel enn før.

5. *Styrke utnyttelsen av erfaringsbasert kunnskap i samarbeid med profesjonell kunnskap i oppfølgingsarbeidet*

Siktemålet er oppnådd. Utnyttelsesgraden av erfaringsbasert kunnskap er høy i prosjektet, da det inngår som et sentralt element hos likemennene, og også hos koordinator i A-larm. Fagkonsulentene i kommunen oppgir at likemennene «speiler brukergruppen positivt inn i systemet», og tar ofte kontakt med likemenn for å øke sin støttefunksjon opp i mot deltager. I tillegg oppgir likemenn at deres kompetanse i økende grad verdsettes av det offentlige helseapparatet, og at de er tryggere på hvor de har sine sterke og svake sider i møte med profesjonsutøvere.

6. *Forbedre kontinuiteten i overgangen mellom behandlingslinjene*

Siktemålet er oppnådd. Selv om det er vanskelig å «måle» en slik forbedring, så tilsier det samlede materialet fra oppbyggingen, utviklingen og aktiviteten i Likemannstjenesten i Stavanger i løpet av treårsperioden at prosjektet har tilført et nytt og positivt bidrag til å forbedre kontinuiteten i overganger mellom behandlingslinjer. Prosjektet og likemannstjenesten har prøvd ut og gitt tilbud om likemannsoppfølging til deltakere både før, under og etter institusjonsbehandling for rusavhengighet. Rehabiliteringsfasen etter institusjonsbehandling er den forløpsfasen som prosjektet og likemannstjenesten har vært mest aktiv. Fremover kan tjenesten med fordel i tillegg anvendes ytterligere i tidlig forløp og således bygge videre på de erfaringene prosjektet har dannet fra forsøk med likemannstjeneste både før deltaker er kommet i behandling, mens deltaker er i behandling, og etter deltaker har vært i behandling. Det må likevel understrekes at hvilke forløpsfaser og hvor lenge mentoroppfølging skal tilbys deltaker, er noe som må avklares opp mot de mål som settes for den enkelte deltaker. Noen deltakere vil kunne ha behov for oppfølging i kun én fase, mens andre vil kunne ha behov for oppfølging i andre, eller flere faser. For å i større grad dekke hele dette tredelte spekteret, foreslås det å fremover å rette tilbudet enda mer eksplisitt inn mot behandlingsinstitusjoner, samt fortsette å utvikle gode samarbeidsstrukturer med disse behandlingsinstitusjonene. Gitt det komplekse feltet som kjennetegner overganger mellom behandlingslinjer har prosjektet naturlig nok i treårsperioden kun hatt anledning til å komme et stykke på vei i etablering av en ny tjeneste som kan dekke deler av disse overgangsutfordringene.

7. *Styrke målgruppens mulighet til å ta i bruk sine egne erfaringer og ressurser for å endre egen livssituasjon og oppnå bedret livskvalitet*

Siktemålet er oppnådd. Målgruppen, deltagerne i prosjektet, rapporterer først og fremst på likemannens rolle i å hindre ensomhet. Flere er også bevisste på at deres stort sett negative

erfaringer med rusmisbruk faktisk kan benyttes til noe konstruktivt. Inkludert det å på et senere tidspunkt også selv eventuelt kunne bli likemann for noen andre. Denne erkjennelsen, sammen med likemannens rolle i å inkludere deltager i rusfrie nettverk, kan forsterke muligheten for et rolleskifte til å være en mer aktiv deltager i eget liv og fremtid. Samlet sett virker tjenesten dermed til å ha økt deltagers livskvalitet.

8. Konklusjon

Vi har nå sett at prosjektet virker til å ha flere positive virkninger. Disse positive virkningene gjelder ikke bare for *deltager selv*, som er målet for prosjektet, men også for det *ordinære støtteapparatet*, her representert ved de deltagende fagkonsulentene ansatt ved de fire Helse- og sosialkontorene i Stavanger kommune under prosjektet, og for *likemennene selv*.

Dette ser vi klart i disse punktene:

- Tjenesten opplevdes som nyttig og meningsfull av alle de intervjuede i alle nivåer.
- Helse og sosialkontorene opplevde likemann som en knapp ressurs som det var «rift om» å få. Dette forteller oss noe om hvor godt tjenesten har blitt mottatt.
- Modellen har styrket seg i omdømme og i praksis, ved at behovene fra deltagerne, likemennene, koordinator og fagkonsulentene har fått tilgang til å påvirke utformingen underveis.

Likevel har prosjektet vist at det finnes flere forbedringsmuligheter, og også utfordringer man kan sette søkelyset på om ordningen skal fortsette. Koordinators rolle er svært sentral, og man kan spørre om den er for personavhengig slik den er i dag. Rapportering og informasjonsflyt mellom A-larms likemannstjeneste og Helse og sosialkontorene bør forbedres. I tillegg burde det legges til rette for en mer strukturert kontakt mellom de fire Helse og sosialkontorene internt i kommunen, samt øke eksponeringen av tjenesten innad i Helse og sosialkontorene generelt.

9. Litteratur

Andreassen, T. A. 2009: *Brukermedvirkning i NAV. Når velferdsforvaltningen og brukerorganisasjonene skal jobbe sammen*. Gyldendal Norsk Forlag AS 2009.

Askheim, O. P. 2009: Brukermedvirkning – kun for de verdige trengende? Om brukermedvirkning på rusfeltet. Tidsskrift for psykisk helsearbeid 01/2009 (Volum 6).

Bjørndal, C. R. P. 2004: Refleksivitet omkring aksjonsforskerens påvirkning – fra salmer til jazz i kjøkkenet. I Tiller, T. (red.): *Aksjonsforskning. I skole og utdanning*. Høyskoleforlaget AS 2004.

Coghlan, D., & Brannick, T. 2005: *Doing action research in your own organization*. 2nd Edition. London: Sage Publications.

Fals-Borda, O., & Rahman, M. A. (Eds.). 1991: *Action and knowledge: Breaking the monopoly with participatory action research*. New York: Apex.

Greenwood, D., & Levin, M. (2007). Introduction to Action Research. Social Research for Social Change. 2nd Edition. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Guba, E., & Lincoln, Y. 2005: Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.) *Handbook of qualitative research*. 3rd Edition. (pp. 191-215). Thousand Oaks, California: Sage

Heron, J. 1996: *Co-operative inquiry: Research into the human condition*. London: Sage.

Herr, K. & G. L. Anderson 2005: *The Action Research Dissertation: A Guide for Students and Faculty*. Sage 2005.

Myhra, A-B.: 2012 *Fra bruker til samarbeidspartner. Realisering av brukermedvirkning*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS 2012.

NOU 2011:11: *Innovasjon i omsorg*. Kapittel 5.3., om medborgerskap.

Olsen, B. C. R. O & M. O. Grefberg. 2001: *Å være i samme båt ... Likemannsarbeid i funksjonshemmedes organisasjoner*. Hefte. Utgitt av Sosial- og helsedepartementet 2001.

Postholm, M. B. Og T. Steen-Olsen. 2009: Å utvikle en lærende skole. Aksjonsforskning og aksjonslæring i praksis. Cappelen Damm 2009.

Reason, P., & Bradbury, H. 2008: Introduction. In Reason, P. and H. Bradbury (Eds.) *Handbook of Action Research 2nd Edition* (pp 1-13). London: Sage

Stortingsmelding nr. 34 (1996-97): *Resultater og erfaringer fra Regjeringens handlingsplaner for funksjonshemmede og veien videre*

Stortingsmelding nr. 10 (2012-13): *God kvalitet for trygge tjenester*. Kapittel 2.3.

Torjussen, E., H. L. Harwiss og I. A. Havnes 2014: *Brukermedvirkning i TSB – en myte? En nasjonal kartlegging av brukermedvirkning i Tverrfaglig spesialisert behandling av ruslidelser (TSB)*. Nasjonal kompetansetjeneste TSB Skriftserie nr 1, 2014.

NORCE Norwegian Research Centre AS , Postboks 22 Nygårdstangen, NO-5838 Bergen, Norway
E-MAIL post@norceresearch.no | WEB norceresearch.no | TEL. +47 56 10 70 00 | ORG. NO. 919 408 049

